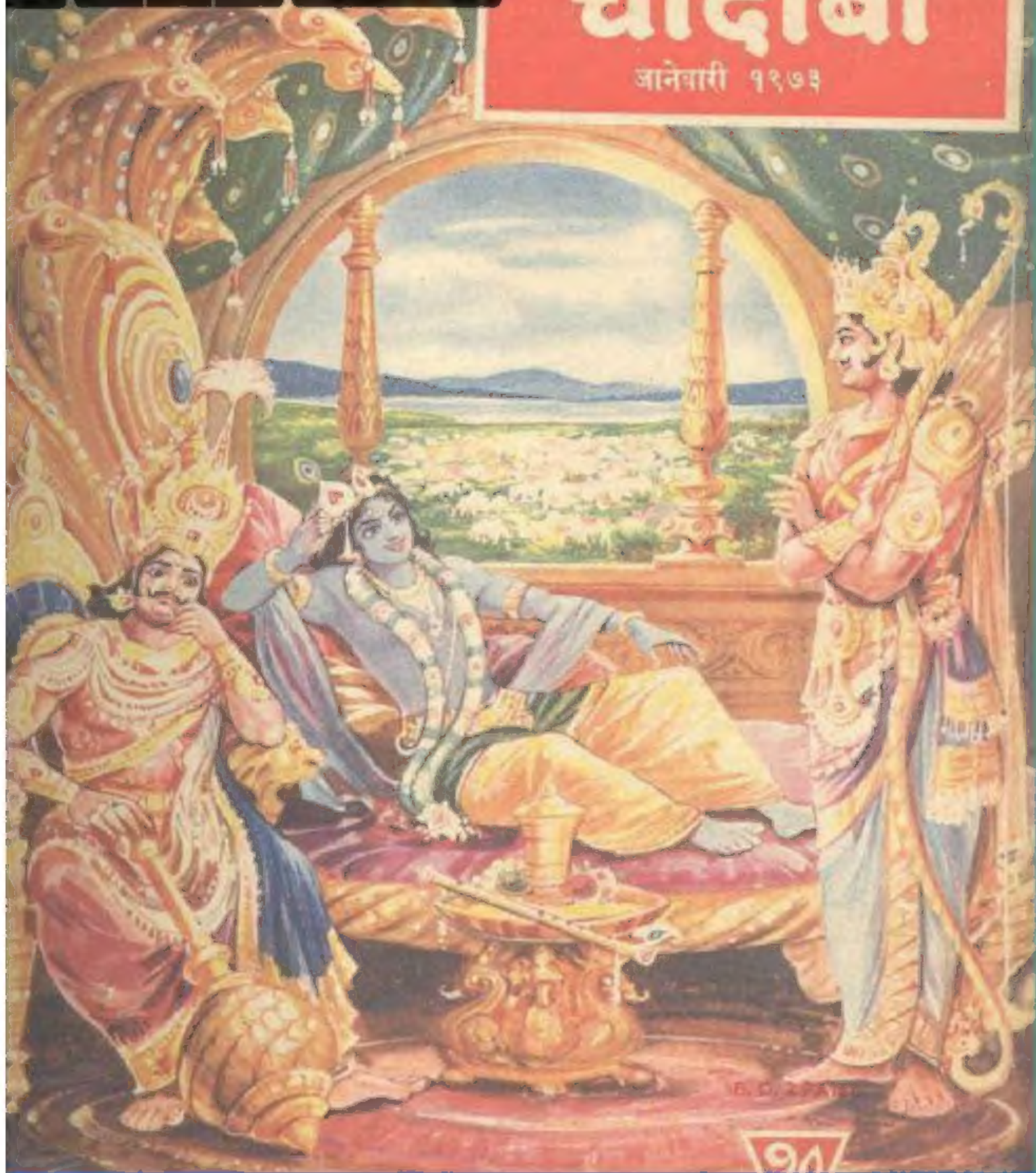

चांदोबा

जानेवारी १९७३

आमरवाणी

शत निष्को वनाढ्यश्च,
लतशामेण भूपतिः,
शताश्वः शशिर्वा रावा,
शतश्लोकैव पंडितः ।

॥ १ ॥

[शंभर शोण्याची नागी 'निष्क' जगान्वाजवळ बसलीच तो धीमंत म्हणवितो, शंभर शोण्यांची घाती ती जमीनदार होती, शंभर घोडे ज्याच्याकडे वाहून तो सलिय रावा होतो आणि जो तंभर श्लोक लिहितो तो पंडित म्हणून प्रसिद्धी मिळवितो.]

शकटम् पंच हस्तेषु,
श्वम् हस्तेषु बाधिनम्,
गजम् हस्त सहस्रेषु,
दुर्जनम् दूरतः त्यजेत् ।

॥ २ ॥

[गाडीवाहून पांच हातावर, शीडपापासून दह्या हातावर आणि हुसीपासून हजार हातावर (बायलाचे राहणे; परंतु) दुर्जनाचा (शत्रूच तितके) दूरच ठेवावे.]

कृषितो नास्ति कुम्भिकाम्,
जपतो नास्ति पातकम्,
भोजनं कलहो नास्ति,
नास्ति जगत्तरे भयम् ।

॥ ३ ॥

[शेतकी करणाऱ्याचा कुम्भिकाची भीती नसते. (राप्रनाम) जपणाऱ्याचा पापाची भीती नाही. मीन धारण करणाऱ्याचा भोजनाचे भय नाही आणि (नेहरी) जगा (पातक) असतो त्याचा कसलेच भय नाही.]

करक

शेतकरी आणि लांडगा

फ्रांस देशात आज जेथे मोठे मैदान आहे तेथे एके काळी दाट अरण्य होते. ते अरण्य एकदा जळून नष्ट होऊन गेले. त्याची गोष्ट सांगतात ती कशी :

जंगलाच्या किनाऱ्याला एक गरीब शेतकरी व त्याची बायको रहात असत. एकदा तो शेतकरी दोन पाव रोट्या घेऊन जंगलातून घरी परत येत असता वाटेत एक लांडगा आठ येऊन उभा राहला. तो लांडगा हळुहळू होता आणि आपले बगैरे तोंड उघडून गुरगुरा लागला. त्याचे सुळे पाहूनच शेतकऱ्याला धडकी भरली. त्याने एक युक्ती केली. तो लांडग्याला म्हणाला—“लांडगोबा! धूक लागली आहे नाहीं का तुम्हांला? मी रोटीचा हा तुकडा घालतो तुम्हांला.” त्याने एका रोटीतला मोठासा तुकडा काढून लांडग्यासमोर टाकला. लांडगा तो तुकडा

खाऊ लागला. इकडे शेतकऱ्याने हलूच पाह काढला:

परंतु फार दूर जाण्यापूर्वीच लांडगा त्याच्या पाठीपाठ आला. “लांडगोबा! आणखी हवे का खायला?” असे विचारून शेतकऱ्याने जाणखी एक तुकडा टाकला आणि पुढे पळत जाऊ लागला.

परंतु लांडगा का त्याला सोडणार? शेतकरी असाच रोटीचा तुकडा प्रत्येक वेळी टाकीत जात होता आणि लांडगा त्याचा पाठलाग करीत पाठीमागून येत होता.

शेवटी शेतकरी चापा टाकीत कसाबसा तरी येऊन पोचला. लांडगा त्याच्या पाठीपाठ त्याच्या घरासमोर येऊन बसला. शेतकऱ्याच्या बायकोने तबऱ्याला रिकाम्या हाताने घरी परत आलेला पाहून विचारले—“हे काय हो! रोटीचा नाहीत

फ्रांस देशातील लोककथा

का बाणल्या? मी कसा छान रहसा तयार करून देवला आहे!"

विचाऱ्याचा बरचा श्वास बरे व खालचा खाली झाला होता, त्याने लांडगा खूणने दाखविला.

"लांडगा का, बवो बाई! नशीब बळवत्तर म्हणून घांचलात!" ती म्हणाली.

"आपल्या साडी आणलेल्या रोट्या त्याला घालून टाकल्या!" शेतकरी म्हणाला.

"बोन्ही गिळल्या का त्या लबाबाने? तुम्ही आत येऊन दार बंद करा पहिल्याने!" ती म्हणाली.

शेतकऱ्याने थार बंद करताना रोट्याचा ओ तुकडा उरला होता ती देखील

Fullscren 127 X

"कांडगोसा! हा मुळा तुम्हीच का!"

लांडग्याने तो तुकडा खाऊन टाकला आणि बराच वेळ घराबाहेर बसून राहला.

घरात बसून नवराबायकोने फक्त रस्त्याच खाऊन मनाचे समाधान करून घेतले. खातांना शेतकऱ्याची बायको लांडग्याला शिव्या देत राहली. लांडगा बाहेर बसून सर्व ऐकत होता आणि नवराबायकोचा आवाज बंद झाल्यावर जंगलात निघून गेला.

कित्येक महिन लोटले. नवराबायको खूप काम करून जे पीक निघे ते विक्रीत. अवळ चार पैसे जमा झाले. त्यांनी एक गाय विकत घ्यायचे ठरविले.

शेतकरी पैसे घेऊन आठवड्याच्या बाजाराला निघाला. बाजारात पोचल्यावर आपल्या आवडीची गाय मिळते का पहात शेतकरी हिडत असता एक काटकुळा वंच गृहस्थ त्याला भेटला व त्याने त्याला विचारले—“काय कुसा! गाय विकत घेतो वाहेस वाटते?”

“होय हो! मला चांगली गाय हवी आहे. परंतु चांगली गाय विकत घ्यायला पुरेसे पैसे नाहीत माझ्याजवळ!” शेतकरी म्हणाला.

“आमच्या सोळात चांगल्या दुधत्या गाय आहेत. एखादी तुम्हांला पसंत पडली तर पहा!” ती मनुष्य म्हणाला.

मुदर घरी गेला. घराच्या मागे गोळा होता.

“या गायीतली तुम्हांला जी पसंत पडेल ती घ्या.” तो गृहस्थ म्हणाला.

शेतकऱ्याने त्याला पसंत पडलेली गाय निवडली.

“तुम्ही चांगली गायच निवडली गायीची पारख आहे तुम्हांला!” असे सांगून त्या गृहस्थाने एक दोरी आणून गायीच्या गळ्यात बांधली आणि दोरीचे दुसरे टोक शेतकऱ्याच्या हातात दिले. नंतर त्याने आपल्या एक डबी काढून शेतकऱ्याला दिली व म्हणाला—“ही डबी तुम्ही तुमच्या मालकिणीला माझी भेट म्हणून द्या। या डबीत काम आहे, ते एकांतात डबी उभेवून पहायला तिला सांगा.”

शेतकऱ्याने जाणवत नसत होऊन विचारले—“तुम्ही माझ्यावर इतकी कुप केली की कशासाठी?”

तो गृहस्थ स्मित करून म्हणाला—“तुम्ही एकदा माझ्यावर दया करून मला दोन रोट्या खायला भालल्या होत्या, आठवतात का? मी तोच लांडगा होतो. मी भल्याशी भला व वाईटांशी वाईट आहे, बरे का! तर तुम्ही आता घरी जा.”

ते ऐकून शेतकऱ्याला आनंदाबरोबर आश्चर्य ही वाटले. तो गायीला घेऊन जंगलातल्या वाटेने आपल्या गांवी जायला निघाला. वाटेत शेतकऱ्याला राहवेना. या डबीत काम बरे असेल हे पाहून घ्यावे असे त्याला फार वाटू लागले. त्यात ती डबी

फक्त बायकोनेच ती मुळा एकांगतात लयब्रावी असे त्या गृहस्थाने कां सांगवे हे त्याला कळना. त्याने हवी मिशातून राहेर काढली. हवी वळवून पाहिली, झालीवर लक्षपूर्वक पाहिली. बास घेऊन पाहिला, मग हवीत काय आहे, हे कळले नाही.

बायली बायको आणि आपल्यामध्ये परस्परांना न कळणारे असे गुपित काहीच नाही म्हणून हवी उधळून पाहिल्यावर तिच्यात काय आहे ती नक्कीच आपल्याला सांगेल. परंतु ते भाव्य संव्याकाळी घरी पोचेपर्यंत बायल्याला नाही. इतका वेळ कां थांबा? म्हणत हवीत काय आहे, हे हवी उधळून पहायचे बेतकऱ्याने मनाशी ठरविले.

त्याने गाईला जरायला सोडून दिले आणि एका झाडाखाली वतून हळूच हवीचे झांकण उघडले. परंतु दुसऱ्या क्षणात त्याने हवी दूर फेंकून दिली आणि स्वतः दूर पळून गेला. कारण हवीतून मक्कदिसी एक ज्वाळा बाहेर आली. ती ज्वाळा झाडाच्या फांद्यांपर्यंत पोचली आणि सर्व झाड जळू लागले.

Fullscrean 127

का हवी उधळली असरी तर तिचे सर्व केस व तोंड आणि नंतर ती स्वतः उधळून येवी बसती की! त्या दृष्यशी रस्ता सात असतां भाव्या बायकोने लाडगोशाला ज्या शिब्या दिल्या त्याचा मूढ घेण्यासाठी का त्याने हे कराचवे ठरविले होते?" बेतकऱ्याच्या मनात असा विचार आला व जापण आतांच हवी उधळून पाहिली व बायकोचा जीव वांचला, याचा विचार करून त्याच्या मनाचे समाधान झाले.

त्यानंतर त्या झाडाची आग दुसऱ्या झाडाला, मग तिसऱ्याला आणि नंतर सर्व झाडांना लागली आणि सर्व जंगल अस्म झाले.

बेतकरी बायली बाय घेऊन घरी आला. त्याने बायकोला घडलेले वृत्त सांगितले. दोघे चकित होऊन परस्परांकडे पाहू लागले. गाय बांगली होती म्हणून दोघांचे पुढील आयुष्य सुखात गेले.

कण्ठाचे फळ

राम व महबूब नावाचे दोघे मित्र एका गावी रहात असत. त्यांनी दोघांनी मिळून एक शेत विकत घेऊन त्यात मळा करण्याचे ठरविले.

रामुला कामाची फारशी माहिती नव्हती. म्हणून तो 'ठविले अन्ते तैसेची रहावे', असे मातून स्वस्थ पडून राही.

परंतु महबूबला कामाची माहिती होती. तो सकाळपासून सध्याकाळपर्यंत खूप मेहनत घरी. शेपरभर जमीन खणून त्याने गावी-पाना नावला व काही फळ माडेपण लावली. देवाच्या कृपेन भाजीपाला निघू लागला आणि काही दिवसांनी फळसांडांना फळपण लागू लागली.

मळघात उत्पन्न निघू लागल्यावर त्याची बांटाणी कळी करायची हा प्रश्न दोघांमोर उत्पन्न झाला. जे उत्पन्न निघेल ते दोघांनी सांगले बांटून घ्यायचे ठरले होते.

"मी राजदिवस कावाडकट करून मळा उमा केला म्हणून उत्पन्न निघू लागले आहे," महबूब म्हणाला.

"मी अनन्य भावे देवाची श्राध्दा करीत होतो म्हणून मुझ्या मेहनतीचे हे फळ निघाले. तेव्हा अर्धाहुन जास्त वाटा मला मिळाला पाहिजे." राम म्हणाला.

दोघांमध्ये बराच वेळ या गोष्टीवर वादविवाद झाला. शेवटी दोघांनी गावच्या पाटलाकडे जाऊन त्यांचा जो निवाडा होईल त्याप्रमाणे करण्याचे मान्य केले.

पाटलाचे दोघांचे म्हणजे शांतपणे ऐकून बेंतले आणि म्हणाला—"मी तुम्हां दोघांना एक लहानसे सोपे काम सांगतो. ते काम तुम्ही रात्री करा आणि जरा सकाळी मेऊन भेटा. तेव्हा मी वाटे कसे करायचे हे सांगतो."

पाटलाचे दोघांना प्रत्येकी दोन दोन पोती घात दिले आणि म्हणाला—"हे भात

कांदून उळां सकाळीं तांदूळ होतिला ते घेऊन या.”

पोती वेळून रामू व महबूब आपापल्या घरी निघून गेले.

रामूने मात कांडण्यासाठी काय करायचे याचा विचारपुढा केला नाही. तो सर्व सार त्याने देवावर सोबला. तो देवाचे प्यान घळन बसला आणि त्यानंतर जाऊन झोपला.

महबूब दिवसभर मात कांडीत राहला आणि फक्त एक पोतेच तो कांडू शकला. त्या दिवशी रात्री पाटील दोघे काय करीत आहेत हे त्याच्या घरी पाहून गेला. रामू घोरत पडला होता आणि महबूब काम करीत होता.

दुसऱ्या दिवशी उरल्याप्रमाणे रामू व महबूब आपापली पोती घेऊन पाटलाकडे आले. पाटलाने रामूची दोन्ही पोती उधडून पाहिली, पण दोन्हीत तांदळाचा एक दाणा देखील नव्हता. देवावर मार टाकून रामू बसला होता. देवाने काहीच केले नाही हे पाहून त्याला आपचर्य वाटले.

एकात तांदूळ होते आणि एकात मात होते.

“पाहिलेस का रामू, अम केल्याप्रमाणे फळ मिळत नाही. तु देवावर भयभया टाकलास. परंतु देवाने कृपा केली नाही. देवाची कृपा असती तर तो तुझ्याकडून मेहनत करविता आणि तुला अन्नाचे फळ देवविता. महबूबने मेहनत केली, म्हणून तांदूळ समोर दिसत आहेत. त्याने मळघात घाण गाळून काम केले आहे. म्हणून त्यात जे उत्पन्न निघाले आहे, ते सर्व त्याला मिळाले पाहिजे. तू महबूबबरोबर मळघात काम केले असतेस तर उत्पन्न आणखी जांगले निघाले असते. यापुढे तरी रोचे जंग मेहनत करून मळा वाढवा, म्हणजे अन्नाचे फळ देख नक्कीच देईल.” पाटलाने रामूची कान उधाडणी केली.

त्यानंतर रामू महबूब बरोबर नियमित पणे मळघात काम करू लागला आणि जे उत्पन्न निघाले दोघांनी सारखे सारखे वांटून घेतले.

गुरु पर्वत

[१]

[केंसळ झुताला पाहून मुंदरे पळू लागले. त्यांच्यापैकी काहीजण जीवघाण्या कणघांची पोती घरीत घेऊन येऊ लागले. झुताने सुचना दिल्याबरोबर मात्रिक झुतातल्या दशाशी येऊन येऊन खनूबर्मा व जीवघात घोषांना भय कळव टाकले असे सांगित गेलेत शिरला. पुढे—]

आला आपण गुरुव जाऊन तो मात्रिक कुवडी पण आहे. म्हणून तो आत पळून आपला मनंद घेऊन येईपर्यंत त्याची गेला आहे.”

वाट महावयस्वी की आत शिरायचे याचा जीवघाताने लक्ष द्या वेळी रेंडा जातीच्या विचार करीत जीवघात गुरुघासून योडया लोकांच्या भीतीने पळणान्या केसाळ भुता-अंतरावर वाट पहात उभा असता खनूबर्मा कडे होते. पक्षित्याने सर्व लुटेऱ्यांना पळवून त्याला म्हणाला—“जीवघात! तुमचे रूप रंग लावणारे भूत आता स्वतःचा जीव वाच-पाहूनच तो मात्रिक घाबरून गेला आहे रे. शिण्यासाठी पळत येत होते. ते पाहून तुला सत्रिय म्हणजे तर तू मात्रिकासारखे जीवघातला हसू लागले. म्हणाला—“फक्त केस बांधले आहेत व तुझ्या जवळ एक सत्रियांनाच नव्हे तर मात्रिकांना मुळा

“आताही”

दहशत वाटावी, एवढ्यासाठीच मी आपले केश वाडवून उलटी शेंबी बांधली आहे आणि हातात ही कुबडी ठेवली आहे. जाता पुढे काम करायचे हाच आपल्या समोर प्रस्न आहे. आपण पुढे जाऊन हा मांत्रिक तसे कोण, काय करतां, जरा पाहून घेऊ या."

"मग कशीर काशाला?" म्हणत खड्गवर्मा पुढे निघाला.

त्याच वेळी जीवदत्तने मागे वळून पाहिले, कोणी वुटेरा त्याला दिसेल नाही. भूताने कपड्यांना आगच लावल्याने काही जण भाजून तेथेच पडले आणि उतरणीवरून नदीकडे लोळत घसरत गेले. काही

Fullscren 127 X

अमना नदीत पडले.

परंतु गंडा जातीचे तक्षक त्या भुताचा आपल्या माथ्याने पळवीत होते. ते मुलींच पसंतीला मज्जेत. भूत स्वतःला नाचवीत "गुर गुर" करीत गुहेच्या आवडीत पडत गेले होते.

ते पाहून खड्गवर्मा म्हणाला-"हे भूत आहे असे का वाटते मुला, की कोणाला तरो ह्या विचित्र वेष्टे करून त्या मांत्रिकाने मरीच लोकांना ठार करायला व मरीच दाखवायला पाठविले आहे म्हणायलाच?"

"मनुष्य असून भुतासारखे वागणे शक्य आहे का त्याला? सरी आपण थोडा भुतच मानू या. अरे ते आपल्या गंडा जातीच्या लोकांना पाहून पळू लागले व त्यांचे त्याला भीती वाटू लागली हे नाही का पाहिलेच तु?" असे म्हणत जीवदत्त भुताला धरण्यासाठी गुहेकडे पळू लागला.

दोघे गुहेच्या खालच्या पातळ्याशी येऊन पोचले. परंतु ते भूत मोठमोठ्या खडकावरून झपाझप खडत गुहेकडे पळू लागले. त्याच पाठलाग करीत येत असले गंडा जातीचे लोक आपापल्या गोंड्यावर उभे राहून त्या भुताला माले भोसकून टाक करण्याचा प्रयत्न करू लागले. त्याच्यापैकी एकाने त्या भुताच्या अंगावर आपल्या

बांदोबा

परंतु त्याने परतला आणि दोंगरावरून थाली सरकत डोंगराच्या पायथ्यापर्यंत आला.

गंडा जातीच्या तक्षकांपैकी एकजण ऐडवावून उतरून जीवदत्त उभा होता तेवपर्यंत आला आणि म्हणाला-"मालक! मीही तुक झाली आपल्याजवळ एखादी बांगली दोरी असली तर त्या मृताला पकडून बांधून ठेवता आले असते. आमचे माते त्या भुताला बाचण्यासारखे दिसत नाहीत त्याच्या अंगभर जे केश आहेत त्यामुळे ते बाचले."

"तु म्हणालास नये त्या भुताला आपण या संपेस सोरीचा फांस टाकून पकडूया आणि बांधून ठेवू या. तुम्ही थडेच धावा. आम्हीही दोघे गुहेत जाऊन त्या मृताला व त्याच्या मातकाला शक्य झाले तर पकडून घेऊन येतो." जीवदत्त म्हणाला.

त्याप्रमाणे जीवदत्त व खड्गवर्मा मोठ-मोठ्या खडकावर वडून गुहेच्या तोंडाजवळ येऊन पोचले. थोडे आधी ते भूत गुहेत शिरले आणि म्हणाल-दुसऱ्या, ते लोक एक मिगी म्हसोबावर चढून गेले आहेत, ते वसतून आहेत असे वाटते. जणखी दोघे मनुष्यच दिसत आहेत. ते सर्व आपल्या गुहेत शिरणार आहेतसे वाटत त्यांना

सर्वांना लवकर भस्म करून टाकण्याची मेहरवानी करावी."

परंतु गुहेतून काहीच उत्तर आले नाही. केंसाळ भूत भीतीने थरथर कांपत आत जात होते. त्याने एकदा मागे पाहिले त्याला जीवदत्त व खड्गवर्मा जवळ येत असलेले दिसले. तेव्हा त्याने मोठ्याने उडी मारली आणि ओरडत गुहेत शिरले.

जीवदत्त हातातली कुबडी घट्ट धरून पुढे जात मोठ्याने ओरडून म्हणाला-"ए भुता! असा पळवून जाऊ नकोस! मी येतो आहे तुझ्या समाचाराला. तुझ्या गुरूचे गुरू आम्ही येतो आहो, थांब त्याला सुडा बाहेर ये म्हणावे." तेव्हा पुढे कोणी-

तरी बोलत्याचा बावाज ऐकू बाळा. त्या पाठोपाठ "हीक येतो गुरुवर्य!" असा आवाज आत जात असलेला ऐकू आला.

जास्त विचार करीत न थांबता जीवदत्त व खड्गवर्मा गृहेत छिन्नले. गृहेच्या आत एका जागी चारपांच फूट लांबईचे वसा खड्ड्यात मिस्तव जळत होता आणि त्यातून न्हाळा येत होत्या, तेथून थोड्या अंतरावर मशाली पडल्या होत्या. त्यांच्या उजेडात जीवदत्त व खड्गवर्मा दोघांनी ते भूत व मांत्रिक कोठे दिसला का हुडकून पाहिले. मामान्य पणे वहाबारा फूट छेद व मुमारे वीस फूट लांब असा त्या गृहेत त्यांना पडून जाण्यासारखे मोक किंवा दार दिसले

Fullscreen 127 X

माहा. तर मग ते दोघे गुरुवर्या काठ वर लपून बसले लक्षावेत ?

"ओवदत्त ! त्या दोघांना अवश्य व्हायला मंत्रसक्ती प्राप्त असेल असे वाटते का तुला ?" खड्गवर्माने होळम विचारले.

"छे छे ! इतकी मंत्रसक्ती त्यांना प्राप्त असती तर चोरांनी लुटून आणलेली जौध-ळपाच्या कणसांची पोती पळवून घ्यायला ते कां जाले असते ? आणि त्या चोरांना पळवून लावायला त्यांना इतकी छटपट का करावी लागली असती ? या गृहेबाहेर जायला जाणखी एसादी चोरवाट नक्कीच असली पाहिजे, जरी लक्षपुर्वक बगडाच्या भिती पाहू या आपण." जीवदत्त म्हणाला.

त्यानंतर जीवदत्त व खड्गवर्मा भितीसला प्रत्येक दगड आतडकलून तो सरकतो का पाहू लागले. मुमारे वर्चा हात प्रयत्न करून पाहिल्यावर त्यांना एका जागी एकचोरस दगड आत सरकत असल्याचे आडळले. तो दगड जमिनीपावून चारपांच फूट उंचीवर होता.

दगड हालला व थोडा मागे सरकलेला पाहून जीवदत्त खड्गवर्माला हळूच म्हणाला- "तू घाई करू नकोस. संभाळून तो डकलला पाहिजे तो यांत्रिक व त्याचा विध्य ये केसाळ भूत तिसटून गेले ती चोरवाट आपल्याला आता मिळालीच आहे. परंतु ते इतक्या थोड्या वेळात दगडाआड पलीकडे

16 172

माडला पुढे दगड जाण्यावर जाण करू काय सरकत घकले वुवा ? मना वाटते ते दोघे लबाब आपल्याला फसविण्यासाठी बगडा आट लपून बसले असवेत आणि आपण गृहेत आल्यावर संतन माफून आपल्याला ठार करण्याच्या विचारात असवेत."

"तू म्हणतोस त्याप्रमाणे ते आपण आत सिरल्यावर पाठीमागून येऊन आपल्यावर अवातक झडप मारण्याच्या विचारात असवेत." खड्गवर्मा म्हणाला.

"होय मला तोग संजय आहे." जीवदत्त म्हणाला.

"तरमग तू एक काम कां नाही करीत ? आपण दोघे मिळून दगड मागे चोराने डकलू त्या वेळी तू चटदिगी थोडा बाजूला सरकून उभा रहा. मी जळत्या मशाली आतल्या बाजूला फेकतो. पाहू या काम होते ते. त्यांनी आपल्यावर हल्ला केला नाही तर आपल्याला त्या मशालीच्या उजेडात समोर पहात सावधानीने पुढे जाता येईल. काम वाटते तुला ?" खड्गवर्माने विचारले.

"इतकी मोठी युक्ती करण्याची गरज नाही वाटत मला. तरी पण तू म्हणतोस तेच यावेळी हीक वाटते आहे, मला सुडा."

जीवदत्त म्हणाला.

जीवदत्तने होकार दिल्याबरोबर खड्गवर्मा मागे नेला आणि मशाली पडल्या

होत्या त्यातल्या दोन उचलून पेटवून घेऊन आला. त्या छान जळू लागल्या व त्याचा छान उजेडपण पडला.

खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी या खेपेस आणखी चोर लावून तो दगड डकलला, तो दगड हळूहळू मागे सरकला, पण मागे जाऊन पडला नाही. छिडकीचे दार बाजूला सरकले वसा तो बाजूला झाला आणि आत जायला चांगली वाट आली. खड्गवर्माने चटविशी मशाल हातात घेतली आणि आत फेकली. नंतर त्याने दुसरी मशालमुळा आत फेकली. अशभर दोघे गृहेच्या भितीला टेकून काय हांते ते पहात उभे राहले. त्यांनी चाई गर्दी केली नाही की पावरले नाहीत.

पलीकडून काहीच आवाज आला नाही. आणखी एक मिनिट भर तसेच उभे राहून खड्गवर्मा मोठ्याने हसून म्हणाला—“अरे जीवदत्त! ते दोघे आपल्या हातातून पुष्कळ दूर निघून गेले आहेत एवढेच नव्हे तर त्यांनी आपल्याला सुप फसविले आहे. आपण मूर्खच ठरले. त्यांना निवडून आणला गृहेत आणखी एक खोरबाट आहे, जसे मला वाटते.”

“तेच असावे. नाहीतर आपण गृहेत शिरल्यानंतर आपल्याला ठार करायला ते दवा धरून बसून राहले असते का?” जीवदत्त म्हणाला.

“आता आणखी सावध राहले पाहिजे पलीकडे उबेड अन्नासागळे वाटेने आहे.”

यत होता त्या भोक्तात खड्गवर्माक दोड ठेवून बाहेर डोकावून पाहू लागला. त्याच वेळी जीवदत्तने त्याच्या पाठीमागे उभा राहून त्या भोक्तातून बाहेर एक आवाज जोराने ऐकला.

खड्गवर्माला त्यास फकलल्या मशालीच्या उजेडात भुयारातल्या एका वाटेबिचाय दुसरे काही दिसले नाही. कोणो सनुष्यतर नव्हताच, जीवदत्तने देखील पसगुर्वे पाहिले व म्हणाला—“खड्गवर्मा! आता आपण त्या भुयाराच्या वाटेने पुढे जाऊ या ते दोघे लवचक तिकडेच कोठेतरी लपले असवत. त्यांनी आपल्याला विनाकारण पुष्कळ त्रास दिला आहे. त्यांची शिकार करूनच आपण परतायचे.” असे म्हणत तो भुयारात शिरला. खड्गवर्मा सुद्धा मशाली पाठोपाठ निघाला.

त्या दोघांना वाटेत दगड धोंडपाशिवाय दुसरे काहीच माळले नाही. खड्गवर्मा एका हातात मशाल व एका हातात पळपास घेऊन जीवदत्तच्या बरोबर वसत होता. जीवदत्त भुयाराच्या भितीत आणखी कोठे खोरबाट तर नाही हे आपल्या कुत्रांनी बाजवून गहाल पुढे जाऊ लागला. दोघे त्या भयानच्या वाटेने तसेच चालत राहले आणि दोन्हीही निमिरातून भुयाराच्या

दोघांना समोर एक विस्तीर्ण प्रदेश दिसला. त्या प्रदेशात लहान मोठी पडकी जुनाट घरे त्यांना दिसली. त्या सर्वांहून जास्त जुना व पडका एक कुजपण त्यांना दिसला.

जीवदत्त ते ओसाड गाव पाहून व त्या गावातकी पडकी घरे व कुज पाहून कितक झाला व खड्गवर्माला म्हणाला—“पाहिलेस खड्गवर्मा! सूर्योदयाची वेळ झालेली दिसते आहे. आपण गृहेत शिरले आणि भुयाराच्या वाटेने चालून आपण कोठे येऊन पोचलो. पाहिलेस का?”

हे रडक गाव आहे म्हणताच? आहूत चरो काही जुनाट पडकी घरे.” खड्गवर्मा म्हणाला.

जीवदत्तला वाटले हजे नसे ही माशिक किंवा त्याच न भुस तेथल्या रडक्या इमारतीत कोठे लपून बसले नव्हते. ते दोघे एका पडेच्या इमारतीजवळ एका मंडपात एका उच्चामनवर बसलेल्या एका पुजारिणीसमोर पुढे येऊन बसले होते. त्यांच्या आजूबाजूला काही भयंकर रूप व वेष असलेले लोक उभे होते.

पुजारिणी आपले वाह ओढ बावून माशिकाला दगडावून बोलत होती. म्हणाली—“ए माशिका आणि ए मूर्ख भला! रड्या उभे! तुमच्या शोषाच्या पक्षपातामुळे या

पावित्र नगराचे गुपित मानव जातीतील लोकांना, थोडे का होईना कळले आहे.”

“हे महाशक्ति! तुम्ही भाषा अनेक तर मी त्या दोघांना घळत आणून या भुना समोर आणून ठाकतो ते त्यांना कच्चे बावून टाकाल.” असे भाशिक म्हणाला, रण तसे म्हणून असता त्याचे मध्ये अंग भोवतीने हाडले.

पुजारिणी भयंकर हास्य करून म्हणाली—“त्यांना आहार तांडासमोर येऊन पडायत न त्यांच्या डोक्यात आळणी झाले आहे. तुम्ही हे कसाळ भूत! महाभुताच्या कुपेने ते दोघे मानव आपल्या दोघांच्या प्रयत्ना शिवायच आपल्या घरात शिरले आहेत. ते दोघे कोण

आहेत? कोठून बाहेर वीरे वीट कळल्या-
शिवाय तुम्हा या भूतासमोर त्यांचा बली
देणे शाहाजपणाचे काम होणार नाही,
कसाब देव" असे म्हणून पुजारिणीने
आपल्या हातातले विषूळ जोराने जमिनीवर
ठोकले.

"होय महाभक्ती! कळले आम्हांला तू
म्हणालीस ते." तेथे हजर असलेले सर्व
लोक एक स्वराने ते वाक्य म्हणाले.

पुजारिणीने एकदा सर्वांकडे लक्षपूर्वक
पाहिले व म्हणाली-"मी आता सांगते आहे
ते ऐका मुझे हो! त्या दोघां मातवांच्या
केसाला ही कोणत्याही प्रकारे धक्का पोचू
न देता त्यांना वरून वाऱ्या समोर हजर
केले पाहिजे. सूर्योदय झाला आहे. ते दोघे
या पडक्या इमारतीत कोठे काय आहे
पाहण्यासाठी येतो. तुमच्यापैकी काहीजण
त्यांच्या पाठोपाठ त्यांना कळू दिल्या-
शिवाय जा व ते आपसात काय बोलत
आहेत ते ऐका. सूर्य होक्यावर येईल त्या
मुमुहूर्तावर त्यांना माझ्यासमोर घेऊन

फिरू या.

"तुम्ही आज शिरनाच, महाभक्ती!"
असे म्हणत तिचे बायें बाकर, माविक व
त्यांचे केसाल भूत मंडपा बाहेर आले.

"गुरुवर्य! मी पाठीमागून पाऊन त्या
दोघांना वरतो आणि कऱ्हे लाऊन टाकतो.
त्यांच्यामुळे माझ्यावर महाभक्ती पुजारिणी
रागावली आणि तिच्या तोंडून मला मुका
टघाने ती म्हणाली ते ऐकून ध्यावे लागले."
केसाल भूत म्हणाले.

"त्यातून जास्त शय उतरा माझा
भ्रतला." असे म्हणत मात्रिकाने हातातल्या
तळवारीची मूठ जरा चट्ट धावून घरली
आणि म्हणाला-"ते पहा, दोघे भुवाराच्या
तोषाखी वसले आहेत. आपण दोघांना
ठार करून जंगलात फेकून देऊन पळून
जाऊ या. बल ये!" असे सांगून मात्रिक
जीवदत्त व अडभक्ती वसले होते त्या
वाजला आपल्या केसाल भूताला घेऊन
निघाला. (क्रमशः)

को तिरस्ते असावे

विकमाश्रित्याने हट्ट सोडला नाही. तो
साडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून
घेतसे आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे ह्मणा-
माण्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात
बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-"राजा!
तू कोणती सिद्धी मिळामी म्हणून प्रयत्न
करतो आहेस, कोणास ठाऊक, परंतु गुण-
कीर्तने ही सिद्धी प्राप्त केली ती स्वतः. नष्ट
करण टाकली, तसे तू काही करू नकोस. मी
त्याची गोष्ट तुला सांगतो, उस देऊन ऐक."
असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

प्राचीन काळी शोणानती नदीच्या काठी
एका गावी सदानंद नावाचा एक वीणा-
वादन रत्नात असे. तो वीणावादनात इतका
निष्णात होता की लोक त्याला सरस्वतीचा
अवतार म्हणत. मोठ मोठे राजेराजवाडे
त्याला आपल्या दरबारांत बोलावून त्याचा
सत्कार करीत, परंतु सदानंदाला धनलोभ

वेताळाच्या गोष्टी

किंवा कीर्तिलोभ घोंडा देखील वळूना त्याच्या मनात फक्त एकच इच्छा होती की आपली विद्या शिकवून चांगला शिष्यवने निर्माण केला तर आपली विद्या अनरामर होईल. त्याप्रमाणे सदस्यावधी शिष्य त्याच्या जवळ शिकून दरवारी गायक झाले आणि त्यांनी मोठी कीर्ती मिळविली.

हळूहळू वृद्धापकाळ वेळ लागला, म्हणून त्याच्याकडे शिष्यायला येणाऱ्या शिष्यांना तो आपल्या जुन्या शिष्यांकडे शिकवला पाठवू लागला. त्या सुमारास गुणकीर्ति नावाचा एक तरुण मुलगा बीषा शिष्याला सदांनंदकडे आला आणि म्हणाला—“आपणच मला बीषा शिकवावी. मी इतरांकडे शिकवला जाणार नाही.”

सदानंद त्याला म्हणाला—“मुला! जर मी म्हणारा हाकी बोदे सरपर कापू लागली जाहेत. देशभर माझे शिष्य पसरले जाहेत. तू त्यांच्या पैकी वाटेळ त्याच्या जवळ जाऊन शिक.”

परंतु गुणकीर्ति हात जोडून म्हणाला—“गुरुवर्य! मी आपणालाच शुक मानतो. आपल्या शिष्यांपैकी एकाला देखील आपली विद्या पूर्णपणे जवगत झालेली नाही. मी शिकून आपली कीर्ती अनरामर करावी या मद्दुवाकालेने मी आपणांकडे आलो आहे.”

सदानंद म्हणाला—“मुला! तुझा उत्साह बांबगा आहे. परंतु तुला आपली विद्या पूर्णपणे शिकवून देईपर्यंत मी जीवत राहीन

मी तुला उत्साहाने विरजण पावोत नाही. मी तुला शिकवितो.”

गुणकीर्तिने गुरूची कृपा होणाच खूप मेहनत करून बीषा शिष्याला सुरवात केली.

परंतु सदानंदाला वाटू लागले की या शिष्याला विद्या पूर्णपणे अवगत होण्या-पूर्वीच आपल्याला मरण येणार. त्याने अथरुणाच घरले आणि गुणकीर्तीला बाटे-जवळ बोलावून म्हणाला—“बाळा गुणकीर्ती! जगाचा निरोप घ्यायची वेळ जगदी जवळ येऊन ठेपली आहे. तुमची विद्या वपूर्णच राहणार आहे मला फार फार वाईट वाटत आहे. तीन चार वर्षे आधी आला असतास तर मी तुला भास्व्याहून मोठा

बीषाचार्य केला असता. परंतु ते भाग्य मला नाही व तुला पण नाही. आमच्या घरी वविलोपाजित अशी एक विचित्रबीषा आहे. त्या बीषावर प्रत्येक स्वर तीन तीन तन्हेने तीन तीन स्थानी वाजतो. त्या बीषेवर कोणीही वाजविले तरी ऐकणारा मंत्रमुग्ध होऊन जातो. मी ती बीषा तुला देतो. ती बीषा व वाजविलीच तर राजे-रजवाडे तुला बोलवून आपल्या दरवारी तुला स्वात देतील. थोर बीषावादक देखील तुला थोर बीषाचार्य मानून तुझा गौरव करतील.” असे सांगून सदानंदने गुणकीर्तीला ती बीषा दिली आणि डोळे मिटले. गुणकीर्तीने वादस्पृवक गुरूची उत्तर क्रिया वगैरे केली आणि विचित्र बीषा घेऊन

राजकडे गेला आणि स्वतःला दगडारी वीणावादक म्हणून नमण्याची वितर्क केली.

राजाने त्याच्या वीणावादनचा खास-कार्यक्रम आपल्या दरबारामध्ये ठरवला. गुणकीर्ती आपल्या गुरूजवळ श्रवण शिकला होता तेवढेच त्या विचित्र वीणावर काजवू लागला. परंतु राजा व सर्व दरबारी संतुष्ट झाले. राजाने गुणकीर्तीला आपला दरबारी वीणाचार्य म्हणून नेमले. थोर वीणावादक त्याची वीणा ऐकून, गुणकीर्तीची प्रशंसा करू लागले. त्याच्याजवळ शिकण्यासाठी बुरदुरुन विद्यार्थी येऊ लागले. परंतु त्यांना दालण्यासाठी गुणकीर्तीला निर-विराही कारणे सापडी लागली.

प्रतिभावाती वीणावादक म्हणून चतुषद पसरली त्याला समकालीन प्रतिष्ठा मिळाली. जनवेगम प्राप्त झाले परंतु एकांतात गुणकीर्तीला मनांतल्या मनात राजा यात्रे आणि त्याचे भन अशांत होई.

मध्यंतरी राजाने त्याला बोलावून राज-कमंडेला वीणा शिकव म्हणून सांगितले आणि म्हणाला- 'तिने तुम्हाला सहात वरळ आहे तऱ्हां नकार देऊ नका.'

ते ऐकून त्याच्या मनात एक मोठे वादळच सुरू झाले. तो विचित्रपणे वागू लागला आणि कोणाच्या काही सांगितल्या शिवाय आपली वाचन वीणा घडत नदी काठी गेला. त्याने ती वीणा दगडावर आपणून फोडून टाकली आणि नदीत फेकून देऊन सरळ आपल्या गुरूज्या आश्रमात निपून गेला. तेथे पूर्वी ज्या वीणावर तो वीणा वाजवायला शिकत असे त्या वीणावर गुरूने शिकविलेल्या रागागंधिया वाजवून साधना करू लागला. गुरूचे स्मरण करून त्याने जी साधना केली त्यामुळे त्याला बस झाले आणि थोड्याच दिवसात साधना पुरी झाल्याने समाधान त्याला वाटू लागले. तो खरोखरच एक मोठा वीणाचार्य झाला. सतर राजाच्या दरबारात जाऊन त्याने आपल्या वीणावरचे विचित्र वीणाद-ना नवून

विराही कारणे सापडी लागली.

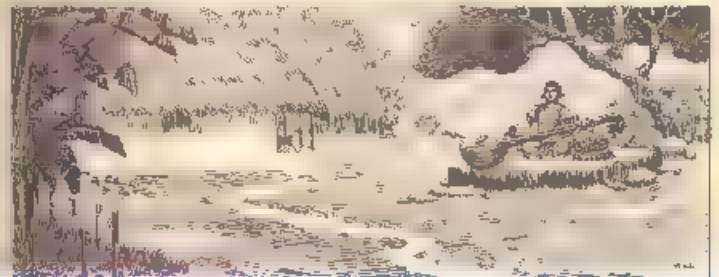
त्यानंतर त्याने राजकमंडेला कलावतीला वीणावादन शिकवून एक मोठे गुरूकुल स्थापन केले आणि बुरदुरुन येणाऱ्या शिष्य मंडळीस शिकवायला सुरवात केली. राजाने राजकमंडेला त्याच्याशी लग्न करून दिले.

बघवर शास्त्र शांत झाला म्हणाला- 'राजा' गुणकीर्ती किती खुळा होता नाही का रे? विचित्र वीणा तोडून नदीत फेकून देणे थोडे खुळपणाचे नाही का? शास्त्राचे मेहनत करून पूर्ण पांडित्य मिळाले नसते तर त्याचे सर्व आयुष्य तपस्ये झाले असते नाही का? तो असे का वागला हे माहीत असून त्या या श्रमालाची समाधानकारक वस्तू दिली नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर सकल होऊन तुझ्या पायावर लोळू लागतील.'

विश्वमादित्व म्हणाला- 'गुणकीर्ती खुळा वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा नव्हता साध्यसाधन गुढीवर त्याचा विश्वास होता, सदानंदासारखे वीणाचार्य

व्हावे हे त्याला मनपासून बाहेर होते. परंतु गुरूने माझ्या परलोकागमन केले आणि गुणकीर्तीचे पांडित्य म्हणून ने दिले ते त्या विचित्र वीणावरच अवलंबून होते म्हणजे ते खरे पांडित्य नव्हतेच. प्रतिभावात माती कलाकार साधनेला जितके महत्त्व देतो तितकेच साध्यदेखील शुद्ध मानतो. परंतु त्याचे साध्य दूषित झालेले पाहून त्याचे मन अशांत झाले. त्याने शुद्ध साधना करून शुद्ध साध्य प्राप्त करण्याचे ठरवून खरी साधना केली. त्याने एकलेल्यासारखे गुरूचे स्मरण करून साध्यप्राप्ती केेली आणि खरा वीणाचार्य झाला. केवळ विचित्र वीणावर त्याला जी कीर्ती मिळाली होती ती खोटी होती हे कळल्यावर तिकडे दुर्लक्ष करण त्याला शक्यच नव्हते आयुष्यभर तो दुःखीच झाला असता.'

अशा तऱ्हेने राजाचे भोवभग होतीच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा साडाला जाऊन लोभकळू लागला (कल्पित)

तीन शिका

एका नाकडोळपाचे नाव मुदमती असे होते ती पहिल्याच दिवशी आपले गाढव घेऊन जंगलत येना आणि एका झाडावर चढून, ज्या फांदीवर चढना होता तीच तीच लागला त्या वाटेने जाणाऱ्या एका मनुष्याने ते पाहिले व त्याला म्हणाला "अरे देवबा! ही फांदी तोडू शकोस, तुच धाली पडशील" परंतु मुदमतोने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि फांदी तुटल्यावर फांदीवरीलवर खाली जमिनीवर येऊन पडला

मुदमतोने विचार केला की तो मनुष्य कोणी काँगला ज्योतिषी तयमा पाहिले म्हणून तो उगेच उठला आणि पळत जाऊन त्या माणसाचा भेटून दिवाळ मागला "काय हो, यला मरण येतून येईल हायाव का ?"

हा कोणी तरी मूर्खराज दिसतो आहे, असे समजून तो मनुष्य म्हणाला-"तुझ्या गाढवाला तिसरी शिक आली म्हणजे तुला मरण येईल." असे सांगून तो पुढे निघून गेला

नंतर मुदमती गाढवाला घेऊन बरी परत येत अजतां वाटेत एका जागी कचऱ्याच्या ढिगाळा आण लावलेली होती. धूर नाकड परऊन गाढवाचा शिक आली मुदमतोने चाबकर जाऊन आपले दोस्याचे पायीटे गाढवाच्या नाकाला घुंदाळून ठेवले. कोंडत्यासारखे आले, म्हणून गाढव पुन्हा एकदां शिकले. म्हणून मुदमतोने गाढवाचा नाकगुडपास पाचोळा छप्सून नाक बांधून ठेवले म्हणून गाढव जाम्मच जोराने शिकले

मुदमती बाबडन नेमुदच होऊन पडला एका माणसाने तोंडावर पाणी शिजवल्या बरोबर मुदमती कुडीवर येऊन उबेलाऱला "मी स्वर्गात जाहें की नरकात ?"

होरासरा खाला होरे

एका गावी शंभू नावाचा एक लबाड मनुष्य रहात असे खोदया साक्षी घेऊन त्यावरच त्याचा उदर निर्वाह चाले सोटी साक्ष बायला मिळाली नाही की ती भाडणे लावी व त्याला जो जास्त वेई त्याच्या बाजूने साक्ष देऊन आपले काम भागवून घेई.

परंतु कुठकुठ गावकऱ्यांना शंभूची लबाडी कळू लागली व सर्व त्याला 'कळीचा नारद' म्हणून त्याची बट्टा करू लागले. म्हणून शंभू दुरध्या एका गावी जायला मिघाला शंभू जात होता त्याच वाटेवर पोढा पुढे एक बाणी तुपाचा एक डबा घेऊन जात असलेला त्याला दिसला त्याच वेळी एका सजूर पाटोमागून येत असलेला शंभूला दिसला दोघांना पाहून शंभूला एक शककल मुलकी तो पोढावेळ थांबला व सजूर जवळ आल्यावर त्याला म्हणाला-"मी

तुला तुझ्या फायद्याची गोष्ट वू करणार असलाय तर, सुचवितो

"फायद्याची गोष्ट असेल तर का नाही करणार ?" तो मनुष्य म्हणाला

तेव्हा शंभू म्हणाला 'तो पहा, समोर डोक्यावर तुपाचा डबा घेऊन बाणी चालला आहे ना ? वू तो श्वा तुला आहे असे सांगून त्याच्या हातातून हिसकावून जे बाण्याने फिराई केली तर मी तुझ्या बाजूने साक्ष देऊन तुला तो डबा मिळवून देईन त्यावेळी तू मला फक्त होन कर्ये दे तुला सबच डबा मिळेल."

त्या माणसाला ती युक्ती आवडली त्याने बाण्याच्या डोक्यावरचा तुपाचा डबा हिसकावून घेतला आणि म्हणाला-"कोरा, माझा डबा कोठे घेऊन चाललाय रे ?"

"बा रे बा ! बराच आहेस की रे, दंगामस्ती करून माझा डबा बळकावणार

का? चल पाटलाकडे!' वाणी त्या मजुराला म्हणाला.

"चल रे, भोरी दाखतोस का मला पाटलाची! बरे भाऊ डंबा वाहे, हे सिद्ध करून दाखवीन!" मजूर म्हणाला.

दोघे शंजारच्या गावी पाटलाकड गेले त्यांच्या पाठीमाठ शंभूदेखील गेला.

दोघांचे म्हणणे ऐकून घेऊन पाटील म्हणाला-"तुम्हां दोघांपैकी कोणाचे म्हणणे खरे आहे आणि कोणाचे खोटे, हे माहीत करू नकोस नाही मला!"

तेव्हां मजूर म्हणाला-"कां हो, मी चार मुलांचा बाप आहे, खोटे कवाला बोलू? मुलीच्या ससरी मी तुपाचा डंबा घेऊन चाललो होतो तेव्हां हा वाणी मध्ये

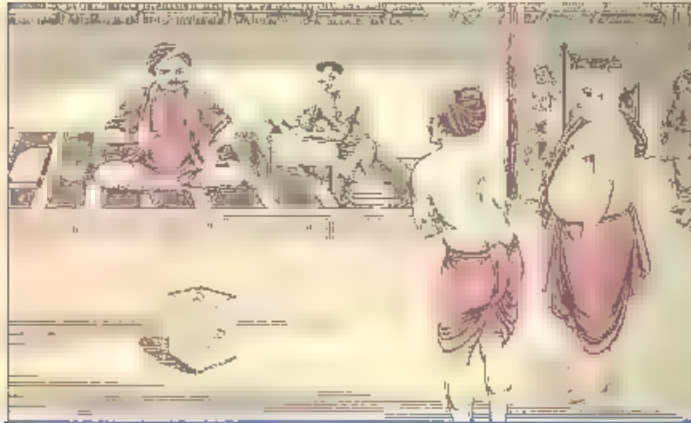
गेला. म्हणून मी याला ओढून घेऊन बापणांकडे आलो आहे.

पाटलाने त्याला विचारले-"तू म्हणतोस ते कोणी प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिले आहे का?"

"हो! कोणीतरी एक जण जामच्या बरोबर त्याच काटेने येत होता खरा. मिमिटभर थांबा, त्याला बोलावून घेऊन येतो." जे सांगून मजूर बाहेर आला आणि शंभूला बोलावून घेऊन आत गेला.

पाटलाने त्याला विचारले- "या दोघांना ओळखतोस का?"

"मला हे कोण हे मुळीच माहीत नाही. मी येत होतो त्या बाटेवर बा

दोघांना मजुराबरोबर पाहिले होते. शंभू म्हणाला.

"तत्पण हा डंबा कोणाचा आहे, सांग. कोणी कोणाकडून बळजबरीने हिसकावून घेतला?" पाटलाने शंभूला विचारले.

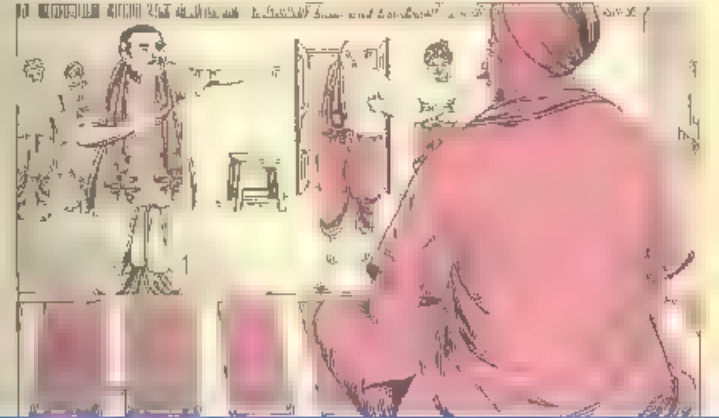
"हा मजूर बळजबरीने येत होता आणि या बाप्याने बळजबरीने ती घेतला हे मी स्वतः डोळ्यांनी पाहिले." शंभू म्हणाला.

शंभूच्या साक्षीच्या भाषांचे पाटलाने तुपाचा डंबा त्या मजुराला देवविला.

जबन दिव्याप्रमाणे मजुराने डंबा मिळाल्यावर शंभूला दोन रुपये दिले. नंतर तिघे त्याच वाटेने चालू लागले. मजूर आनंदाने पुढेपुढे चालत होता आणि त्याच्या मागून शंभू व वाणी चालत होते.

शंभूची रुबाडी बाप्याने बोटखली आणि शंभूच्या रुबाडीचे उत्तर लज्जाडीनेच लायचे असे त्याने मनाशी ठरविले. शंभूला गप्पात गुंतवून वाणी त्याला म्हणाला-"काय रे, तू माझ्याकडून वास्तू इशारा आहेस असे मी समजत होतो. पण तुझ्याकडून तो मजूरच वास्तू वस्तूच निघाला की! तुझ्या हातावर दोन रुपये ठेवून त्याने तुपाचा सत्तंच शब्दच लांबविला की?"

ते ऐकून शंभू मजकला आणि पुन्हा पुढे म्हणाला "तुम्हीच युक्ती मी बुद्धा केली होती. पण मी तुपाचा हा डंबा मिळविला होता. दोन रुपयांवर समाधान मानून स्वस्थ बसलो नाही! एकदा हे हा डंबा एका दुसऱ्या दुकानात विकत

घटला दुकानदाराला तो कथाची किमत देऊ. ठागलेला पाहून मी त्याला ती न घायला खुणेनं सुनाविले. माझी खूण बरोबर जोळवून तो दुकानदाराला म्हणाला होय हो, मी तर तुम्हाला माझीच पैसे दिले नाही का? दुकानदाराने विचारले—“कोठे हो?” सोपांचे भाडण सुरू झाले आणि लोकांची गर्दी जमली. तेव्हा मी दुकानदाराच्या दरवाज्यात म्हटले—“बराच माहेस को रे! आतां मागे माझ्या समोर तुला पैसे नाही का दिले?” जमलेले लोक दुकानदाराच्या नावे ठेवू लागले व तुपाचा डबा त्या माणसाला मिळाला. तो डबा घेऊन निघालेला पाहून मी त्याच्याबरोबर निघालो. तो माझ्या हातावर दोन रुपये ठेवून पुढे जाऊ लागला तेव्हा मी त्याला विचारले—“काय रे! मला तू काय खुळा समलास, या दोन रुपयावर समाधान मानून जायला?” असे खालून मी त्याच्याच हातावर दोन रुपये ठेवले आणि डबा घेऊन निघालो. तू माझीच युक्ती केलीस पण

तू कच्चाच निघालास!”
बाणी म्हणाला ते ऐकून शंभूने बाण्याला विचारले—“माग ही काय कक म्हणतोस?”
“मजुराने जे केले ते तू कर! मी तुझ्या पाठीशी बाहे मी भक्षण करीन त्याचा मोबदला तू देवोलच!” बाणी म्हणाला. शंभू क्षपाक्षप पुढे गेला आणि मजुराच्या नाटवर बाबचा डबा शंभूने त्याला म्हणाला—“तू माझा डबा बराच दूर उचलून घेऊन आलास आता तो मला देऊन टाक!”
“मी तुझ्या साक्षीबद्दल तुला बाबचाचा मोबदला तुला दिला ना? आतां मुकाट्याने चालू जाय!” मजूर म्हणाला.
शंभूने मारहाण करून डबा नेण्याचे ठरविले. मजुराने डबा बाजूला ठेवला आणि शंभूला मारामार धावला. दोघांची मारा-मायी ऐन रंभात चालू असता बाणी डबा उचलून घेऊन केव्हा निघून गेला हे दोघांना ही कळले नाही. डबा मजरेआड झालेला पाहून दोघे धुडीवर गेले.

महाकवी व आंबा

शांनिब नावाच्या पुत्राला महत्त्वहीन बांधा पार पावले. एकदा शांनिब बाबसाहेबांवर एका अमराईत वेळा झाडावर खूप आंबे लागलेले होते इतके की फळाच्या भाराने झाड वांकली होती.
शांनिब अत्येक झाडावरची फळे पार लक्षपूर्वक पहात बसलेला पाहून बाबसाहेबने मद्राफवोन्ड विचारले—“व्हाकवी आपण इतके ध्यान देऊन झाडांकडे काय पाहता जाही?”
“माझ्या वाडवाडिवांची नावे कोणत्याही झाडावर जाहित का पहाय होय?” शांनिब म्हणाला.
झाडावर वाडवाडिवांची नावे अशकी तर त्या झाडाची फळे आपली होशील अशी शांनिबची कल्पना असावी, असे समजून बाबसाहेबने मातघाकळून आंबे काढवून वाटचा भरविल्या आणि आंबे शांनिबकडे पाठवून दिले.
एक दिवशी शांनिब पदासमोर आंबे खाऊन कोधी बाहेर फेकून देत होता. ठीक त्या वेळी आंबे आवडत नसणारा शांनिबचा मित्र तेथे आला. त्याच्या वाडवाड एक गाऊय त्या गल्लीत आंबे ते पाडव कोधीचा वात घेऊन पुढे निघून गेले, कोधीला तोंडमुद्रा जावले नाही ते दाखवून शांनिबचा मित्र त्याला म्हणाला—“पाहिजेत शांनिब गाडवेमुद्रा कोढ्याला तोंड लावीत नाहीत.”
“होय रे बाबा! गाडवालाच आंबे आवडत नाहीत, खरे आहे.” शांनिबाने व्यथोक्ती केली.

[४]

जवना चांगल्या भकन आल्यावर अशु अल हसनला धरत करमेनासे झाले. तो पूर्वीसारखा सूर्यास्ताच्या सुमारास पुलाच्या टोकाक बसून कोणी अपरिचित अतिथि भेटतां का वाट पहात बसला.

तो पुलावर जाऊन बसला त्याच दिवशी खलीफादेखीस वैष पालटून मेमने तेथे जाले. हसनला एक म्हातारा व्यापारी एका बलवंत बांडवा गुलामाबरोबर येत असलेला दिसला. एकदा ज्यांची ओळख झाली त्याच्याच न नोजव्याची हसनला सवय होती त्यामुळे हसन त्याच्याकडे न पाहता तोंड फिरवून नवीकडे पाहू लागला. परंतु खलीफा त्याला सोडायला तयार नव्हते त्याच्यामुळे फार चांगली करमणूक झाली होती. केवढ्यांवा दवाखान्यात नोकरीनी त्याला वैश म्हणून ठेवून जे जे कष्ट दिले त्या

सर्व गोष्टींची भाहिले खलीफाना मिळत आली होती म्हणून हसनला या ना त्या तऱ्हेने कोणते तरी इनाम वाक्षिप्त देऊन त्याचा मत्कार वारण्याचा विचार त्याच्या मनात होता.

खलीफा जवळ जाऊन आपली दाढी आगदी त्याच्या खांद्यावर ठेवून त्याला म्हणाले 'मित्रा! खू अल हसन' कसे काय दार आहे ना? तुला घट्ट आशुद्धन जाल्लयन करावे असे वाटते आहे.

हसन नदीवरची दृष्टी फिरविल्याशिवाय म्हणाला 'तू कोण काय मला माहीन नाही चालू लाग पुढे.'

अरे, असे काय हसन! मी तुझा वाटणारा! दिसरलास का इतक्यात? खलीफाने विचारले.

'नव्हा कसत मी तुला नाही ओळखले.' हसन म्हणाला.

तुझ्या घरी त्या दिवशी विनी मरणा गोष्टी केल्या? एक महिनामुद्दां हाका नसेल तू मला ओळखत नाही म्हणतास, पण मी ते कसे करून्स करोंत?'' खलीफाने तितक्या आपुलकीने विचारले.

या क्षेपेस हसन एक चावदेखील बोलला नाही त्याने फक्त बोटां खून केली, चालता हो! परंतु खलीफाने साधार घेतली नाही त्यांनी हमक्या मळ्याला दांढी झालाने मिठी मारलो जार्ण म्हातारा! हे नाही म्हा आपल्याला मावडत! मला आप त्या घरी पुन्हा बोलावून घेऊन जऊन म इनाम दे तुला. एवढा राग धर्य ये करण काय तू सांगंपयस म? तुला ताजो माडणार!

आता मात्र हसनला स्पष्ट राग आला आणि म्हणाला 'तुमं पाणी तोंड तको पहायला? मला तुझ्यामुळे इतके कष्ट सोसावे लागून आणि पुन्हा माझा पाहुणा म्हणून यणार म्हणतो आहेस तू? तुझें तोंडमुद्दा पाहण्याची इच्छा नाही!'

खलीफाने हसनला प्रमान पोटाशी भावळून विचारले- 'दुसका कसला राग बुबा, माझ्यावर? माझ्यामुळे तुला कष्ट सहन करावे लागले असतील तर तें मां जाणून बुजून नाही केव्हा ते झालेले नाही, एवढे खास समज!'' खलीफा म्हणाले

आणि हसनच्या शेजारीच पुलावर हसनच्या खांद्यावर हात ठेवून बसले.

आतां मात्र हसन धोख करमला म्हणाला- 'त्या दिवशी रात्री तू दार बंद केल्याशिवाय मिथून गेलस त्याचा घोर परिणाम कसा झाला, मला कोणकोणते कष्ट सहन करावे लागले मी तुला सांगते.' असे म्हणत त्याने घडलेले वृत्त अविस्तर सांगितले. खलीफाच्या महालात त्याला स्वप्नात कधी न पाहिलेले व अनुभवनास जे अनुभव आले ते नां सागत असत. खलीफाना आपल हसू आवरेना.

ते पाहून हसन म्हणाला- 'मी सांगतले तीं सर्व तुला थट्टा वाटली की मी काही

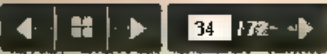
कपोलकल्पित सांगतो आहे असे वाटते? तुला करे वाटत नसेल तर हे माझ्या पाठीवरचे काबकाचे वण घे! " असे सांगून हुसनेने आपला पाठीवरचा सबरा वर कडून पाठीवरचे वण काढविले.

ते वण पाहून खलीफांच्या डोळ्यांत पाणी भरल्याशिवाय राहिले नाही. ते हुसनाला बागणी जास्त प्रेमाने धरू आवळून घ्याले- "भाई! आज रात्री मला पुन्हा बोंबवून घेऊन जा. तुझ्या आतिथ्यासाठी पुन्हा माझे मन किती आनंद झाले आहे. स्वादून वस्त्रा तुझे दहाहजारपट बरे करील, मी तुला छातीवर हात ठेवून सांगतो." एका अपरिचिताला एकच वेळ आतिथ्य देण्याने

तो खलीफांना म्हणाला- "मी तुला नक्कीच आपला अतिथि म्हणून वस्त्रावून घेतो. परंतु माझी एकच एक प्रार्थना आहे. परंतु मातांना घर बघ करायचे विसरू नकोस " खलीफांनी "ठीक, कबूल!" असे सांगून फार कष्टाने आपले हसू आवरले. दोघे हुसनाच्या घरी गेले. एका गुलाभाचे त्यांना जवळ बाडले आणि नंतर त्यांना प्यायला मद्यदि देवे दिली. दोघे गप्पात रंगले होते. अचानक खलीफांनी हुसनाला विचारले- 'काय रे! सुंदर किचकावर तुम्ही मंचर कधीच घात नाही का? तुला लग्न करायचे वाटत नाही का?

' मला मित्रमंडळीज जास्त आवडतात मग्या मायायला मित्र प्यायला उत्तम पेय आणि स्नायला मिष्टान्ने असल्यावर मला भाणखी कसली बेखील घरच भागत नाही मला वास्तविक आवडत नाहीत असे देखील नाही. त्या दिवशी स्वप्नात सैतानाने ज्या सुंदर सुंदर तपस्वि किंवा दास्यित्या? त्यांच्यासारखी एखादी हुसनाला दुसऱ्याची सेवा करणारी, इतरांची मने ओळखून काम करणारी मला मिळाली तर मी तिला विरक्त घेऊन तिच्याशी लग्न करून संसारही करीन. परंतु तशा सुंदर मुली फार तर खलीफांच्या जंतपुरात किंवा जफर खानच्या

म्हणून मी थोडो जागा थाळवून कमीच राहिलो नाही. सामान्य स्त्रीच्या नकट्या नाकाकडे पहात जीवन बालविषयापेक्षा मिश्रित सांगतीत गमतीत विनय बालविनय मला जास्त आवडते "

हुसना अशा तऱ्हेने गप्पात रंगला असता खलीफांनी एका पेठ्यात पेय ओढून त्यांत तुल वेगारे औषध हुसनाच्या नकळत घातले व त्याला तो पेठ्या दिला. हुसना ते पेय प्याल्याबरोबर बसुड होऊन पडला.

खलीफांनी खून केल्याबरोबर त्याच्या बरोबरच्या गुलामाने हुसनाला उचलले आणि त्याला घराबहेर घेऊन गेला. त्याच्या पाठीपाठ खलीफा वण बाहेर काढे परंतु मा खेपेस त्यांनी विनय काळजीपूर्वक हुसनाने सांगितल्याप्रमाणे दार बंद केले.

खलीफा व हुसनाला उचलून घेऊन बागारा गुलाम दोघे गुप्तद्वारात खलीफांच्या नास दालनात घेऊन पाचल खलीफांनी मागल्या खेपेसारखे आपले कापडे त्याला घालायला सांगून त्याला आपल्या पलंगावर सोपविले. मसूरच्या बोलावून पहाटेच्या नमाजापूर्वी वळविण्यास सांगून ते स्वतः बाजारच्या खोलीत जाऊन शोषले.

दुसऱ्या दिवशी पहाटे मसूरन खलीफांना जागे केले. खलीफा हुसना ओवला होता

त्या खोलीत गेले, हुसना घोरत पडला होता त्याला कोणी उचलून नेले असत तरी कळले नसते. हुसनाने मागच्या खेपेस ज्या ज्या खोलीत ज्या ज्या तरुण मुलींना पाहिले होते त्या सर्वांना खलीफांनी बोलवून बाणायला सांगितले त्यांनी बाघे बाज-विणारींना आणि माषारीणींना बोलावून त्यांना यथास्थानी बसायला सांगितले, त्यांनी काय काय करायचे हे त्यांना सांगून आणि हुसनाला शुद्धीवर आणण्यासाठी एक विशिष्ट औषध हुंगविण्यास सांगून खलीफा स्वतः भांड लपून बसले.

औषध हुंगवल्याबरोबर हुसना शुद्धीवर गेला त्याच वेळी विष्य संधीत शुक्र झाले.

काही वेळ उठल मिटूनच हसन ने समीत ऐकत राहल्या नंतर त्याने डोळं उघडून एकदा कारीबाजूला पाहिले त्याने मागे पाहिलेलाच झाले त्याच पल्लव विठ्ठलाने नीच शोभा नक्षी वगैरे हातो आणखी आश्चर्य म्हणजे त्याच्या चारी बाजूला त्याच तरुण मुली होत्या त्यात उठून बसून डोळं चोळत व पुन्हा पाहिले

ग ये बंद झाले खोर्कन सर्व मुली डोळं अभिनीकड कळत उभ्या राहल्या हसन, बंद्या मुला पुन्हा तेंच वृत्त रे! आज हा स्वर्गिक मानव उद्यां चानकांचा मार हतकडपावड्या वाणि अघार कोठडी म्हणत्या पुन्हा तू दार बंद केल्याशिवाय निघून गेल्या होतस का रे? नवकान टाकले

टाकल पाहूनच पकळाला ह्या दुष्टाच्या गावदार तोंडर स्त्रिया पाहिले 'हसन मोठमोठ्याने ओरड लागला आणि त्याने कित्यकदा डोळं बंद करून पुन्हा उघडून पाहिले नंतर तो मनातल्या मनात विचार कर लागला अरे तुम्ही पांग' डोळं मिटून गळून रहा' सतत धुळा मोडीपयंत डोळं उघडूनकोस या पुलीकडं तु मांकड्या नजरने पाविलंस म्हणजे नुही यां गत होईल तो तुला माहीनच आहे असं म्हणत बाहेर तोंडावरून पाचकन पेऊन त्याला छान झोप लागली आहे हे दाखविण्यासाठी घोरण्याचे सांगदेखील त्यात केले हे बवं पडलाप्रार बसून पळीफा पडत

यंत होत

एण हसनला अशो झोप यण दाख्य आहे का? एके सुतर मरगी त्याच्याउबळ यंत्रन त्याला गत दाखयत म्हणाली सरकार! नमराजाची शेट झाले

चालनी हो सैनान! 'असे पांचरणाच्या आंतूनच हसन म्हणाला

हसन पांचरणावाहेन तोंड काढून तिच्याकडे एकदाच पाहिले सत्ता दाली शंजारी अंपरणावर बसलेली हातो बाकी यवं तरुण मुली रांगत उभ्या होत्या त्या सर्वांची नावे हसनला माहिती नव्हता

तुम्ही काण आणि मी काण? हसनने त्यांना विचारले

सर्दानी एकदम एका स्वरान उत्तर दिले- आपण आमचे सरकार खलीफा हाकतुल रशीद '

तुम्ही सर्व एका स्वराने खोद बोलता आहा! मी अबू बेल हसन नाही का? हसनने त्यांना विचारले

"समा करावी आमच्या उर्सेटपणा बद्दल आपण आमचे मालक सरकार साहा! ' त्या एका स्वगत म्हणाल्या तो सत्ता दासीकड वळून म्हणाला 'ए पारी, माझा हा कान जरा बाब पाह

सर्धाने कान खूप जोराने चवला हसन खूप मोठ्यात ओरडला 'होय' मीच हाकतुल रशीद '

पुष्पा बाबन सुक झाले. सर्व मुली हातात हात घालून हुसनाच्या पलंगाभोवती 'कथ थय' नाचू लागल्या. हुसन स्वतः ला आवक शकला नाही. खाकेत कुशी घेऊन तोदेखील नाचू लागला.

खलीफा लदखदा हुसत स्वतः ला आवक पाकले पाहीत आणि पडल्याआडून बाहेर येऊन हुसनला म्हणाले- 'कमाल केडीस रे हुसन ?'

तू एकदम बद झाले. सर्व मुली बाहुल्यासारख्या बागच्या उम्या झाल्या बहुकडे एकदम घात झाले. सर्वानरोबर हुसन देखील चकित होऊन जागच्या जागी उभा रहिला. खलीफाना पाहूतरच तोच म्हानारे व्यापारी होते हे त्याला काढवचे क्षणाभात मोज चमकून जावी तसे त्याला सर्व आठवले.

त्याला खलीफांनी आपल्या करमणुकीसाठी नाचविणे होते हे कळले असूनही त्याला कधीच न कळल्याने सोंप पाहून तो खलीफावर जणू भारगस्त धावन

मी काय करीन माहीत आहे का तुला म्हणायचा ?'

खलीफा जोर जोरान हुसत हुसनला आपल्या बाहुपक्षात आवळीत म्हणाले- "बाई ! तू जितके कष्ट सहन केलेस त्याबद्दल तुझ्या मनात जी इच्छा होती ती पूर्ण करण्यासाठी तुला मी माझ्या नातेवाईकांच्या मानिकेत स्थान देण्याने ठरविले आहे."

नंतर खलीफांनी आपल्या दस्त्यांतील बाही उत्तमोत्तम वस्त्रे निवडून ती हुसनला अगात घालायला दिली आणि त्याला स्कार करून म्हणाले- "माग ! तुला काय हवे रे माग, मी बायला सयार आहे !"

हुसनन खलीफाना लवून खुजरा केला आणि म्हणाला- "मी जिवंत असपर्यंत आपल्या छात्रापण आपला दस्त म्हणून राहण्यास मिलांले तरी मी आपले धोर भाव समजेंन."

(पुढच्या अकांत संपूर्ण)

निरुपयोगी अष्टावक्र

कायस्थीची गोष्ट आहे. कर्णिग वेळाचा राजा धीरशिव हा एका भयंकर जर्मेल्याने माजारी पडला. पुष्कळ सौषोपकार करून ही आजार रुमी होण्याऐवजी बाढतच गेला तेव्हा दरबारी येव दावाला म्हणाला- "महाराज ! एक रामबाण औषध आहे ते भीषण म्हणजे एखाद्या निरुपयोगी भागसाचे रक्त काढून आपल्या शरिरात सोडायचे त्याच्याविषय हा आजार दूर होणं अजानयन आहे."

राजाचे लोक वशा एका निरुपयोगी अश्वी निरुपयोगी भागसाचा सोडून घेऊन जाले त्याचे नाव अष्टावक्र असे होते. त्याला कोणतेही काम करता येत नव्हते. त्याला मुसले पाहून त्याच्या नाईजगाना, कोणत्या पत्त्याचे फळ खेगावे लागते आहे, कोण बागे, असे काटे.

राजाचे अष्टावक्रता जवळ आलेता पाहिले व तोंड फिरवून बसला त्याला अष्टावक्र म्हणाला- "मला जगवी निरुपयोगी जोसे समजून माझे नाईबापमुळां तीव्र फिरवून वस्त वण बातां मी उपयोगी ठरतोच, किंबहुना एका भयंकर रोगाचा माझ्या रक्तसिमाथ सुसरे औषध नाही, म्हणजे 'वे रेकून राजाने अष्टावक्रता सोडून घायला सांगितले व एका गरिबाना दु मी केत्याबद्दल वेद्याला दामाकून म्हणाला- "सुसरे एकादे औषध हांगा बंधवुवा !"

राणीदासी

वैशाखी नगरीत हिरादत्त नावाचा एक श्रीमंत समृद्ध रत्नाग असे त्याला फार उशिरा म्हणजे चाळीसाव्या वर्षी एक सोन्यासारखी सुंदर मुलगी झाली. हिरादत्तला अपरंपार आनंद झाला.

परंतु एकाएकी आकाश कोसळल्यासारखे झाले एकदा उन्हात असल्यामुळे मुलीला तिच्या पाठण्यासकट बाहेर उघड्यावर ठंबण्यात आले असता एका चारीत झडप मारली आणि मनीषा तिच्या कपड्यांना पांघरणासह उचलून घळत गेली शारीक शिकार करून मुलीला सोपून आणि वेणारास हिरादत्तने एक फार मोठे बसिस आहीर केले परंतु सर्व प्रयत्न फुकट गेले.

सरी गोंधळ बघी होती की पुन्हा उचलून घळत जाणारी घार नव्हती शाप लागल्यामुळे इहलोकात विहार करणारी

ती एक यक्षिणी होती. यक्षीरूप घेऊन आकाशात विहार करीत असता तिला हिरादत्तची मुलगी दिसली मुलीचे रूप पाहून तिला स्वतःच्या मुलीसारखे वाटू लागले असे यक्षिणीला वाटले.

यक्षिणीने तिला बाळविले म्हणून त्या मुलीचे नाव शकुंतकुमारी पडले ती यक्षिणीच्या देखरेखीखाली अनेक गोष्टी शिकली आणि तिला सोळावे वर्षे लागले तेव्हा ती एक अग्रिम सुंदर दिसू लागली.

एकदा ती यक्षिणी शकुंतकुमारीला म्हणाली "बघ! मला लागलेल्या शापाचा अवधी संपत आला आहे. काढा मला आजच्या रात्रीला काढा जेवून लागणार देवान तुला सुंदर रूप आणि वृद्धिचातुर्य पण पुष्कळ दिवस जात कोणो राजकुमार तुझ्याशी लग्न करून घ्यायला तयार होईल तू या वाटेने सरत जा, म्हणजे तू तुझ्या आईवडिलांच्या

समवेत योग्यवर सोपून तू लग्न कर आणि मी शिकविलेल्या सर्व विद्यांचा जमनीप्रमाणे उपयोग करून सुखी हो." असे सांगून यक्षिणी यक्षलोकीं निघून गेली.

शकुंतकुमारी जंगलातच लहानाची मोठी झाली असली तरी सुसंस्कृत लोकांत वागण्याची पद्धत तिला यक्षिणीने शिकविली होती. म्हणून सुसम्य समाजात पाऊल टाकण्यास तिला मुळीच त्रास झाला नाही. ती वैशाखी नगरीकडे निघाली.

बचतातून जात असता तिला एका जमीन एक अत्यंत सुंदर राजवाडा दिसला त्या वाड्यात हत्ती घोडे, डारपलक, दासदासी-सर्व चोरत पडले होते म्हणून ती सरळ जात एका वीयागृहास गेली.

तेथे एक अत्यंत सुंदर राजकुमार एका हत्तीदंती पलंगावर सोपलेला होता. त्या खोलीत भितीला त्या राजकुमाराचे एक चित्र टांगले होते परंतु चित्रात त्याच्या गळ्यात एक रत्नहार होता. पण तो होवला असताना त्याच्या गळ्यात तो नव्हता, तेथे जवळच एक पेटीत तो हार होता. तो हार आणि राजकुमाराची होप याचा नक्कीच काही तरी संबंध असावा, असे शकुंतकुमारीला वाटले म्हणून तिने तो हार उचलून त्याच्या गळ्यावर घेतला.

मागे राजकुमार होप सोडल्यासारखी हालचाल करू लागला म्हणून शकुंतकुमारीने चढविशी हात मागे घेऊन तो हार पुन्हा पेटीत जायच्या जागी ठेवून दिला.

नंतर तिने विचार केला की तिच्या तोंडावर आणि कपड्यावर साचलेली धूळ धुवून टाकावी. म्हणून ती आंघोळ करण्याकडे बघायला ठरवून गेल्यावर कोठे बांगले पसळत व पोलके मिळत का पाहण्यासाठी एका खोलीत गेली. तिला मनाभारही साठी पोलके मिळाले ते घेऊन ती भोजनगृहास रोखरगत स्नानासाठी गेली.

सरोवराच्या काटेवर तिला रडके उदास तोंड बघत जात असलेली एक मुली दिसली.

शकुंतकुमारीने तिला विचारले-“काय, माझी काय बसली आहेस?”

ती म्हणाली-“माझे तशीच फुटके! माझ्या तबल्याने मला घराबाहेर हाकलून लावले. माझे रूप असे आहे ना! या जगलात बाय बघेरे रानटां जनावरे आहेत ना. त्यांची धीनी वाटते मला.”

‘तू तसे निघ्याचे काहीच कारण नाही तू या वाटेने जा तुला एक राजवाडा विसेल तू यात जाऊन बस. मी आलेच आंधरेळ करून परत.’ असे संगीत शकुंतकुमारीने तिला वाट दाखविली

ती खुजी आई राजवाड्यात राजकुमाराच्या सोलीतच सरळ जाऊन पोचली तिचे लक्ष भितीवरच्या चित्राकडे व कोपल्या

त्याच्या गळ्यात हार न पाहून शकुंतकुमारी सारखेच हार व राजकुमारी यांचा परस्पर काही खबड असलेले तिला धाटले

तिने तो द्वार राजकुमाराच्या गळ्याला लावल्याबरोबर राजकुमार स्वप्नातून जागा झाल्यासारखा उठून बसला व त्या खुजा स्त्रीचे वगार मानून म्हणाला-“तू माझा उच्चार केला आहेस आता मी तुझ्याही लग्न करायला तयार आहे मला तू पुनर्जन्म दिला आहेस या उपकाराची फेड मी करावी म्हणतां

ती खुजी स्त्री म्हणाली-“मी तरी एक राजकुमारीच आहे. माझी दासी स्नानाला गेली आहे घोट्याच वेळाने येईल.

स्नान करून आल्यावर राजकुमाराला ती दासी असावीची वाटले वण तिचे रूप पाहून त्याला आश्चर्य वाटल्याशिवाय राहिले नाही की ही खुजी राजकुमारी कशी आणि ही रूपवती दासी कशी?

शकुंतकुमारीने परत आल्यावर राजकुमार जागा असल्याचे पाहिले व ती फसल्याचे तिला कळले ती राणी होणार होती आणि दासी झाली. खुजी तिला पाहताच राजकुमाराला म्हणाली ती पहा माझे दासी!

शकुंतकुमारीने जूजीवर रूप राग काढला आणि बडलेली गोष्ट राजकुमाराला सांगितली

राजकुमार म्हणाला-“तुम्हा दोघात राणी कोण आणि दासी कोण हे मला नाही माहीत मला पुनर्जन्म हिण्याकडून मिळाला. तिने म्हण गेवणे माझे कर्तव्य आहे”

“परंतु मला तिने फसविले आहे मी राणी आहे व ही खुजी दासी आहे, हे सिद्ध करून दाखविणे मला कर्तव्य नाही ‘राणी’ आणि ‘दासी’ या मी निरनिराळ्या चिडुया तयार करून देते नंतर दोळ मिळून चिडुया जळवते ज्या चिडुया मी उचलीत त्यावरून मी राणी की दासी हे कळेल.” शकुंतकुमारीने उपाय सुचविला

राजकुमारने तशी परीक्षा करून पाहण्यास होकार दिला

नंतर शकुंतकुमारीने काही चिट्ठ्या तयार केल्या. त्यांच्या वर 'राणी' व 'दासी' अशी निरभिराळी नावे लिहून त्या चिट्ठ्या एका घेंटीत ठेवून दिल्या. नंतर ओळी मिटून तिन एकेक चिट्ठी काढली. तिन काढलेल्या सर्व चिट्ठ्यांवर 'राणी' लिहिलेलं होते. उरलेल्या सर्व चिट्ठ्यांवर 'दासी' लिहिलेले होते.

ते पाहून खुर्ची बाई घरघर कांपू लागली व ती छोटे बोलणी होती हे तिने कळू केले. शकुंतकुमारीने तिला क्षमा केली व आपली दासी म्हणून ठेवून घेण्याचे कळू केले. राजकुमाराने शकुंतकुमारीशी वाटाटा लग्न झाले. लग्नाला वैशालीहून शकुंतकुमारीचे आईवडील आले होते. किरकेंक चपाणीची बालपणी नाहीशी झालेली मुलगी परत मिळालेली पाहून आईवडिलांना घर-मानद झाला.

शकुंतकुमारीने आपली सर्व कथा आपल्या आईवडिलांस सांगितली. तिची आई तिला फसविले.

Collection

127

44 172

परामर्श केलाच हे खरे आहे. पण या चिट्ठ्या तू ओळी मिटून कथा काय बरोबर उचलल्यास? त्यांत नक्कीच काही तरी युक्ती असली पाहिजे. ती सांग!'

शकुंतकुमारी स्मित करून म्हणाली- 'बाई, वृत्ती ती काही मोठी युक्ती नव्हती. सौम्यस्वर असे बेताच्या जाड पुढ्याचे चौकोनी लांब तुकडे कातरून कापून तयार केले. त्यांच्या मध्यभागी 'राणी' लिहून दोन्ही टोकांना 'दासी' लिहिले. नंतर प्रत्येक तुकड्याचे काढून सारससारखे तीन तीन तुकडे केले. 'राणी' लिहिलेल्या तुकड्यांच्या दोन बाजू खडबडीत होतात तर 'दासी' लिहिलेल्या तुकड्यांना एक बाजू खडबडीत व एक छान कातरलेली होते म्हणून 'राणी' लिहिलेले तुकडे दोन खडबडीत बाजूवरून ओळखजे ओपे होते. खुर्चीने मला फसविले म्हणून मी तिला फसविले.

गोविंदपूर नावाच्या गावी सोपू नावाचा

एक शेतकरी रहात असे. त्याचा स्वभाव घोडा तापट होता. परंतु चाम गाळून मेहनत करणारा कोणी नोकर असला की तो त्याचा कार बादर करी.

गोपूने आपल्या शेतावर काम करणा- साठी सोमू व श्यामू नावाच्या दोघां गरीब तरुण मुलांना नोकर म्हणून ठेवले. सोमू नंबर मोठुन काम करणारा इमानदार मेहनती नोकर होता तर श्यामू त्याच्या अगदी उलट गाळशी लबाड होता.

गोपूने आपल्या शेताची वाटणी करून दोघांना काम करायला सांगितले. दोघे दुसऱ्या दिवशी जगाबटाच बैल व नांगर घेऊन शेतावर गेले. सोमू बैल म चालविता काम करू लागला. ज्यामु सार साडाळाली पडून होवत राहिला. संध्याकाळच्या सुमा- रास सोमू आपले बैल घेऊन तळ्यावर बैला

बैलांना स्वच्छ बुडून काढून त्याने स्वतःच्या जगावरचा पिलस चुडा स्वच्छ पुनून काढला. त्याच बैली घ्यामू आला व त्याने बैलांच्या व आपल्या अंगावर दिखल फासून घेतला आणि सोपूच्या आधीच घरी परत आला. श्यामूला पाहून गोपूला त्याने खूप मेहनत करून काम केल्यासारखे वाटले व त्याने आपल्या बायकोला बोलावून त्याला पोटावर जेवायला वाढायला सांगितले.

त्याच दुसऱ्याच सोमू बैलांना घेऊन आला. बैलांच्या अंगावर किंवा सोमूच्या अंगाला धूळ किंवा निसल काहीच दिसला नाही. ते पाहून याने मुळीच काम केले नाही असे त्याला वाटले.

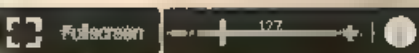
गोपूच्या बायकोने सोमूला बेताचे जेवा- यला वाढले असे किरकेंक दिवस चालू होते. गोपूची मुलगी कमला हुशार मुलगी होती. नोकर जेवायला बसले म्हणजे सोमूला

श्री गो स बैसाई

बतावे व श्यामूला 'ओ' बंदीवर्य आई बाढते हे तो दररोज पाही पीकरांवा ओळखण्यात बाबा चुकले तर नाहीत, अशी एक अंधुक शका तिच्या मनात आली मनातली शंका दूर करून घण्याच्या हेतूने कामला एक दिवशी शेतावर गेली. सोमू शंकात काम करीत होता तर श्यामू दूर झाडाखाली पारत पडलेला दिसला.

बापासारखाच कमलाला मेहुनतो घेऊन जावडे तिने सोमूला हाक मारून त्याची निचारपूस केली आणि त्याचे काम पाहून तिला फार आनंद झाला. श्यामू अगोवा चिखल फासून दररोज कसा फसविता हे तिच्या कानात.

मूणाली 'बाबा' अहा शेतात सर्व काम एकटा सोमूच करतो, श्यामू झालाखाली भोरत पडलेला असतो. धरी येताना संध्य बगाला चिखल फासून येतो त्याला पाहून तुम्हाला वाटते की खूप मेहनत करून यत्ता आठे विचार' आंश डोंठ मिटून तुम्हां त्या शैमाला पोसता बाबा. या उत्तर सोमू इतकी मेहनत करतो आहे तर त्याला पोटावर जेवामला सुद्धा मिळत नाही.

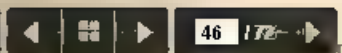
संध्याकाळी श्यामू शमभार निजमन फासून घरी आल्यावर गोपूत त्याला विचारले—'काय रे तू शेतात मूलीच काम करीत नाहीस आणि चिखलमात्री माक खूप फासून येतोस?' ही फसवणिकारी भाषा-जवळ नाही चालायची!"

"मालक! कोणी तरी माझ्याविषयी खोटी कागळी केटी आहे. हांगाल का कोणी बापणाला सांगितले नै?" श्यामूने विचारले.

तेवढ्यात श्यामू पुन मलानरून परत आला त्याला गौषण विचारले—'काय रे सोमू? हा श्यामू शेतात काम करतो का?"

"मी नाही पाहिले मालक त्याला काम करताना' सोमू म्हणाला.

"थप तू इतक खबरम ही गोष्ट मला का नाही रे मार्गमलाम" गोपूत विचारले.

मी सांगितले नाही श्यामूबाब नजर ठेवायला अगण कधी सांगितले होते का?" सोमूने विचारले.

गोपू श्यामूकडे बघून म्हणाला—'श्यामू! तुम्ही हा फसवणिकारी माझी मूली कपला भ्रत आ डोळ्यांनी पाहून आलो आहे!"

श्यामू झोटादेखीत न पावरता म्हणाला—'मालक! मोठू नये ते मला बोलावे चायणार आहे श्रम माफ करून तरन बोलेन."

"बोक बोक! काय हांगायचे ते!" गोपू म्हणाला.

खरी गोष्ट अशी आहे मालक, आपल्या मूलीला सोमूनचळ सलगी करून बोलताना

मी पाहलो वण माळकासमीर कसे बोलायचे म्हणून मी कधी तोंड उघडक नाही मी त्यांच्या विरुद्ध काही बोललो तर विंग बाहेर पडेल म्हणून सोबांनी हे कारस्थान केले आहे."

श्यामू म्हणाला गोपू स्वभावाचा तापट होताच माग-पुढ त्याने काही पाहिले नाही आणि सोमूला एक काठी वेडून झोडपून काढले. तंतर कमलाला म्हणाला—'पुन्हा कधी तुला शेताकडे बळछेली पाहिली की लंगबघान तोडीत, लखात ठेव!"

त्या दिवशी सोमूला जेवामला वावूनकोस असे स्थाने कामकोला वनावून हांगून ठेवले त्याने सारलेली थाप कुकट न नेत्याचे संधाधान श्यामूला झाले.

श्यामूने सर्व छोटे सांगितले होते. परंतु नेववधान कमलाचे मग बिलकुल पालटून गेले सोमूच्या विषयी तिच्या मनात प्रेमांकुर नमूदा ती रुग्णा व त्याबरोबर दया व सहानुभूति उत्पन्न झाली त्यादिवशी रात्री कोणाळा काही क्षणितम्यासिवाय ती जेवण घेऊन सोमू श्रापळा होता तेव्हा संधी आणि त्याला तिने जेवून घ्यायला सांगितले जेवत परत येऊन रात्रीच तिने आईला सोमू खरा असल्याचे व श्यामू लबाड असल्याचे पत्र सांगितले आणि म्हणाली-“बाबा! त्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून मला वाटेल ते बोलले आणि सोमूला विनाकारण त्यांनी बडविले”

विश्वास बसला. मुलगी कधी तिच्या जवळ जात बोलली नव्हती दुसऱ्या दिवशी दोष नांकर कामावर निघून गेल्यावर ती नवऱ्याला म्हणाली तुम्ही दोषा नोंक-रला काम वांटून दिलेत आणि मी दररोज त्यांना खावला घालते कोणते किती काम केले आहे, एकाचा पातून रक्का का थायला?”

बायकोने सांगितलेली गोष्ट सगूला परती गा तमात्रनाम पुनारच्या सुवागात बांतावर गेला सोमू स्वतःच्या शेतात एक-पूर्वक काम करीत होता श्यामू साडाखोला चोरत पडला होता मुलीने सांगितले ते असरता खरे दिसत त्याला आपण कबळी मोठी चूक केली. एका गरीब निरपराध नोंकराला मारले. थोराला सोडून सगूला श्यामूला बडविले.

गोपू पश्चात्ताप करीत घरी परतला आणि श्रापली चूक बायकोजवळ कबूल करून म्हणाला-“मा चूकोचा सुधार कसा काय करायचा, सांग, पापाचे प्रायश्चित्त झालेच पाहिजे!”

“मी आता काय सांगू? तुम्हीच घाईत काही घरी करून बसता आणि श्व पश्चात्ताप करीत बसावे लागते सोमू श्रापल्या घरच्या माणसासारखा आहे

तुम्हा एवढे भारत, एवढे उलट एक शब्ददेखील तडावावर काढला का त्यान? गोपन्याला मृत्युवा नाही मृताला कोठ तरी पाश्चाची लासणार त्यापेला गोमूकी खून करून देऊ म्हणून मुलगी घरी राहिल व प्रजांबई मिळेल”

बायकोने कुसविले ते ऐकून गोपूच्या मनाचे समाधान झाले संध्याकाळी दोषे नांकर घरी परत जाते तेव्हा गोपू श्यामूला म्हणाला-“बरे, आता जाता तू सोमूला तेल लावून चांगली मालीश करे आणि त्याला ऊन पाण्याने भांबोळ घाल!”

“काय म्हणता? मी तेल लावून मालिश करू म्हणता? एवढा वसून भांबून जालो आहे. मला नाही होणार हे काय!” श्यामू म्हणाला

तोड बंद कर नाही तर दांत पाडीन मी सांगितले ते मृषाटधाने कर” गोपू इरादावून म्हणाला

श्यामू मालकाचा आवाज ऐकून बाब-रला व भूकटघाने त्यान सांगितल्याप्रमाणे सोमूला तेल लावून भांबोळ घातली तोमूला ते सर्व काय बाबू आहे, कळेलना भांबोळ वगैरे झाल्यावर गोपूने सोमूला घरात बोलाविले आणि आपल्या घरीवर जेवायला बसायला सांगितले सोमू त्याच्या-कड घाबऱ्या मजरेने पहात नमस्तेला पाहून गोपू म्हणाला-“अरे घरा नकित होऊन काय पाहतो आहेस? अरे, तू जावई होणार आणि असे पावरून कसे रे झालल?”

हनुहळू सर्व परिस्थिति सोमूच्या लक्षात आली.

नंतर सुमूर्तानंतर सोमू व कमला दोघांचा विवाह समारंभ मोठ्या घाटाने पार पडला

श्यामूचे जोळे उघडले. मेहनतीचे फळ मिळाल्यासिवाय रहात नाही तेव्हापासून तो अंग मोडून काम करू लागला त्याच्यात झालेला बदल पाहून गोपूने त्याचा पगार वाढविला

विनंती असंभव

फार पूर्वी जगदास येथे अहमद नामक खलीफांचे राज्य होते. अनेक देश जिंकून आपले साम्राज्य सर्व पृथ्वीवर व्हावे असे त्याला वाटे. त्याला मेहेर नावाची एक मुलगी होती. तिला बापाची ही राखणी घटस्वाकांक्षा मूर्खत्व आवडत नसे बापासमोर बोलण्याची छाती तिला होत नव्हती.

खलीफाने मुलांचे लग्न करण्याचे ठरविले, ते ऐकून कित्येक तरुण मुलतान व बाहेजावे यांच्यात खलीफाच्या मुलीशी लग्न करण्यास जणूकाही चढाओढ सुरू झाली.

मेहेर बापत्या वडिलांना म्हणाली- "बाबा! मी आपल्या आज्ञेबाहेर नाही परंतु माझी एक विनंती आहे. माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा असणाऱ्या तरुणाकडे माझ्या एका प्रश्नाचे समाधानकारक उत्तर

दिले पाहिजे." खलीफाने ही अट मान्य केली व तसे जाहीर केले.

मेहेरने विचारलेल्या प्रश्नाचे बरोबर उत्तर न देऊ शकल्यास मान धाकी होईल असे वाटून बहुतेक सर्व तरुणांनी तिच्याशी लग्न न करण्याचा निश्चय केला. परंतु राजाकडे नावाचा एक तरुण राजकुमार मेहेरच्या प्रश्नाचे उत्तर द्यायला तयार झाला.

सधे वडीलघाच्या मदळीसमक्ष मेहेरने राजाकडून प्रश्न विचारण्यापूर्वी खर्च कळवा म्हणून शीट सांगायला सुरुवात केली.

"पूर्वी कधी दक्षिण देशात अब्दुल समद नावाचा बादशाह राज्य करीत असे, आपले साम्राज्य वाढविण्याची महत्वाकांक्षा त्याच्या मनात होती म्हणून त्याने आपले सैन्य वाढविले आणि एका मागून एक देश जिंकण्यासाठी निघाला, आपोका लढातलं

अब्दुल समद नावाचा बादशाह म्हणजे कबूल करून संकपी वेळ लागले.

"परंतु अब्दुलने खर्चस मान्य करण्यास तयार नसलेला बद्दसफा नावाचा एक मुलतान होता. तो अब्दुलशी युद्धास तयार झाला त्याचे राज्य डोंगराळ प्रदेशात होते आणि त्याचे सैनिक म्हणजे रानात राहणारे रानटी जातीचे लोक होते. ते माडीपून वया-सोप्यातून येऊन छापामारीत व अब्दुलच्या सैन्याला 'त्रादित्राहि' करून सोडीत समोरा-समोर युद्धाला येऊन असे रहात नसत.

"खरोखर पाहिले तर बद्दसफाचे राज्य जिंकून अब्दुलला काही फायदा नव्हता, परंतु एका सामान्य मुलतानाने आपलं खर्चस न मानून आपणास आव्हान करावे हे अब्दुलला मज्जीस मान्य नव्हते म्हणून त्याने आपल्या सैन्याला सर्व जंगल छाटून बाग लागून टाकण्यास सांगितले.

"सर्व अगोष्ठी प्रदेश उघडा वृक्षहीन झाल्यावर बद्दसफाला समोरासमोर युद्ध करण्याव्यतिरिक्त उपाय शरजा नाही त्यात हीअपल्या सैन्याला जय मिळाला बद्दसफाच्या सैन्याची कत्तल झाली आणि प्रतांचे डोंग जगाजगाई पडले.

"बद्दसफा जिवंत अगर मृतावस्थेत कोठे सापडेल व विचारसं अब्दुलने सर्व प्रतांचे डोंग दहकत पाहिले. एकाएकी प्रताच्या

एका दिशातून एक काळी भयंकर आकृती उभी राहली आणि ते अंतरिक्षाकडे पाहू लागली.

हा कोण दुबा असे अब्दुलने आपल्या सेनापतीला पचारले.

'तो म्हणाला-आफांकेतील जंगलात नरमांसभक्षक रानट जेतीचे लोक राहतात हा त्यांच्याच पैकी काणी प्रेते काढून लायला आला असाव'.

"अब्दुलने त्या नरमांसभक्षकाला विचारलं 'काय रे, तुला कबो तितकी प्रेते येथे पडलंकी आहेत ही उघडून घेऊन जाण्या एवजी तू असा प्रतामध्य उभा राहून कुर अंतरिक्षाकडे पाहता आहेस?'

“या सर्वांना आपल्यासाठी ठार करणारा रानटी राक्षस कोण आहे हे पहाय होतो मला तर एकच एक प्रेत लागले. त्याला विचारून प्रेत येऊन जायला नको का?” असे तो प्रत्येक काळी आकृतीवाला म्हणाला.

अब्दुल, खूप जोराने हसून म्हणाला— “या सर्वांना ठार करणारा हा काय मी वभा आहे तुम्यासमोर ‘पण सायला नव्हे’.” तो काळी आकृतीवाला जकित होऊन विचारू लागला— ‘सायला नाही, तर तू इतक्यानण्यांना कणासाठी ठार केलेंस?’

मुलतान ने ऐकून आपल्या सेनापतीला म्हणाला— ‘पाहिलस, आहे की नाही रानटी माणूस! याला समजावून सांगणं आपल्याला शक्य आहे का?’

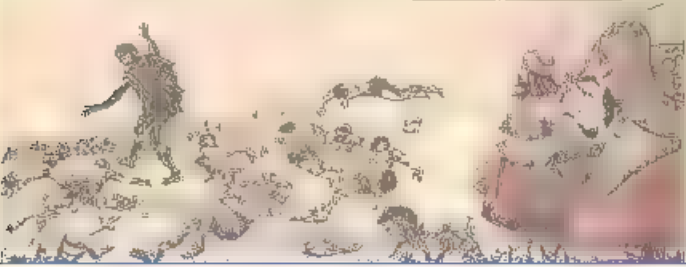
“तो काळी आकृतीवाला जवळचा हसत तेथून दूर निघून गेला.”

यथवर गोष्ट सांगून मेहेरने रणाकला विचारले— ‘तो काळी आकृतीवाला खदखदा कां बरे हसला असावा?’

म्हणून पन्हाळ्याच्या नां काळी आकृतीवाला अगम्य प्राणत भूक लागल्याशिवाय मागसाठी ठार करीत नाही परंतु आपल्याला स्वयं म्हणविणारा अब्दुल फत्त मुल्ल जिक्क्याच्या महत्वाकांक्षीने सहसा- क्वि मानसांनी कत्तल करतो या बोभाळप्ये खरा सत्य कोण व असत्य राक्षस कोण हे सोडखणे कोणाचा ही अत्राथय आहे का, असा विचार करून तो काळी आकृतिवाला हसला.

रजानल बिगल उत्तर समाधानकारक असल्याचे मेहेर त्याला म्हणाली. त्या बोभाळे यथासमयी लगे झाले.

मेहेरने सांगितलेली गोष्ट ऐकून व तिने विचारलेल्या प्रस्नाचे रजाकाने दिलेले उत्तर ऐकून मेहेरच्या बापाचे मन पालटले. त्यान आपल्या मनातली राक्षसी महत्वाकांक्षा काढून टाकली असा तऱ्हेने मेहेर वातुर्पाने आपल्या बापाच्या मनात पालट घडविण्यास यशस्वी झाली.

कुळा द्वारेला निघून गेल्याबरोबर उप- प्थान्य वेष धर्मराज आणि विराट राजा युद्धाच्या तयारीला लागले. विराट राजाने व दुषदान धर्मे राजांकडे संदेश पाठविले. संदेश मिळाल्यावर अनेक राजे व महाराजे पांडवावर त्यांचे जं प्रेम होते त्यामुळे म्हणा किंवा दुषद व विराट राजांविषयी त्यांच्या मनात जो आदर होता त्यामुळे म्हणा उपप्लव्य नगरी यऊ लागले.

इकडे युद्धाची तयारी चालू असल्याचे कळल्यावर धृतराष्ट्राच्या दुर्बोधनादि मुलांनी रखोल आपापल्या नातेवाईक राजांकडे व निजकडीलकडे संदेश पाठवायला सुरवात केली असा तऱ्हेने कौरवपांडवांमध्य होणा- या भावी युद्धासाठी देशभर हायचाली सुरू

झाल्या सोडमाठघा सैन्याच्या पक्षाघाताने ताची पृथ्वी हावकून गेली.

मध्यंतरी दुषद राजाने आपल्या पुरो- हित्याला कौरवांकडे शिष्टाईसाठी पाठ- विण्याचे ठरवून त्याला सर्व गोष्टी नीट समजावून सांगितल्या म्हणाला— मित्रा, तू हुणार व शाहूणा आहेस. धृतराष्ट्र आणि धर्मराज दोघाना तु चांगला ओळखतोस कौरवांनी पांडवांना कस कमविलं हे तुलाच काय धृतराष्ट्राला वण माहीत आहे. विदुराने धृतराष्ट्राला किती समजावून सांगितल की हे स्रुत क्षेत्राचे हिताचे नाही, परंतु आपल्या मुलांच्या हट्टाला बळी पडून त्याने स्रुत सत्प्रथास धर्मराजाला निमंत्रण पाठविले पांडवाना कोणत्याही परिस्थितीत राज्य परत

दून पाठविलें परंतु कृष्णाकडे स्वतः अर्जुन गेला. तैरैकडेन पांडवांच्या हाताच्या विसया कलत्राचें दुर्योधन द्वारकला गेला अर्जुन व दुर्योधन एकाच दिवशी शत्रुका अर्जुन पळविले."

दक्षिण कृष्णाच्या राजबाड्यात पांचल ग्यावेळी कृष्ण छेपलेला होता. कृष्णाच्या डेसाकडेच्या बाजूला बसोपला कांगळींगी पण्णा गहूद घाईघाईने दुर्योधन आज्ञा बसला. दुर्योधनाच्या पाठोपाठ आज्ञा कृष्णाच्या सैन्यागृहात आला आणि ह्यान जोडून कृष्णाच्या पायाच्या बाजूला राहिले उभा राहिला.

घोडघा वेळने शीप मोडल्यावर दुर्योधनी तनवर प्रथम अर्जुनावर पाहणी व त्यानवर, यादवला दसलल्या दुर्योधनाच्या त्या व दुर्योधन दारांना दडल वाना विचारून व पय वित्त अतिथि सरकार करून कृष्णाने पेंण्याचे कारण विचारल.

दुर्योधन स्मित कळन म्हणाला—'वरणा आमच्या दोघांचे आपसांत जें युद्ध होणार आहे त्यात तुझ्या मदतीची अपेक्षा ठेवून मी आलो आहे. तुझें आम्हां दास्यो जें नाते आहे ते सारखेंच आहे. मी प्रथम तुझ्याकडे आलो आहे. म्हणून तू तुझ्या मदत केली पाहिजेस!'

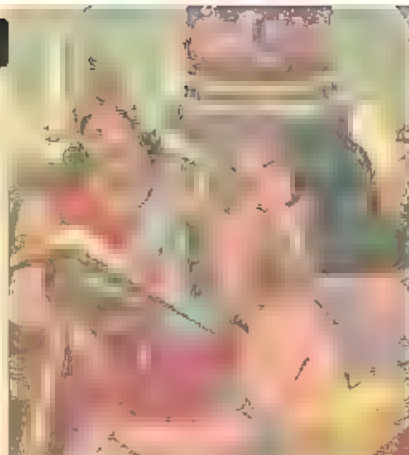
आघा आलास हे सान्धे, पण मी पहिल्यान अर्जुनालाच पाहिले, म्हणून मी दोघांना मदत करणार आहे. तुझ्याकडून अर्जुन वयाने लढत आहे. म्हणून प्रथम तोच काय ह्मण तें मागून बईस. साक्ष्यासाठीं दहा लक्ष वांदू माझ्या सैन्यात आहेत, ते सर्व एका वाजत्या व मी एकटा दुसऱ्या बाजूला मान मी हातांत शस्त्र धारण करणार नाही. मज्जा दईन—'घोष्टी सांगून युक्तिच्या पार!'

तेव्हा अर्जुन! तू सांग तुला नाव पाहिजे?'

अर्जुनाने एकट्या कृष्णाकडे मागून घेतल व दुर्योधनाने आज्ञादाने पांख सैन्य मागून धरल. त्यानंतर तो बळरामाकडे गेला आणि मदत करण्यास विनंती केली.

बलराम त्याला म्हणाला—'दुर्योधना तुला माहीतच आहे, मी विष्टाट नगरीत लढनाला गेलो होतो तेव्हा मी तुम्हां दोघांकडे समान दृष्टी ठेवून विचार करतो असे मानिलेले होते परंतु त्या गोष्टीवर माझ व कृष्णाचे एक मत होऊ शकत नाही. राज्यासाठी पसाला मदत न करण्याचे मी तज्ज्ञांचे ठरविले, तुला माझ्या एकट्याच्या मज्जाचे भिन्नधार तरी करेय?'

दुर्योधन बलरामा अर्जुनाचे कडकट्टा भक्ता व आता विजयाच्या आपल्याकडे गळ्यात पातळ भक्ता असे मानात्म्या मनाने म्हणत

कृतधर्मकित मदत मागायला गेला. दुर्योधनाला कृतबर्माने एक अक्षीहिणी सैन्य दिले. दुर्योधन अशा तऱ्हेने आपले काम पूर्ण झाल्याचे मानून हस्तिनापूरला आज्ञादाने परतला.

दुर्योधन निघून गेल्यावर कृष्णाने अर्जुनाला विचारले—'काय रे, मी शस्त्र धारण करणार नाही असे सांगितले होते तरी तू मलाच को मागून घेतलेस?'

अर्जुन म्हणाला—'कृष्णा! तू आपले पयचे मोठे सैन्य म्हणालास, परंतु त्या सैन्याला तू एकटा जिंकू शकशील हे का मला माहित नाही? तू युद्ध केलेंस आणि जय मिळविनास तर कीर्ति तुलाच मिळेल,

मला काय मिळणार? मला कीर्तीचा लेख आहे. म्हणून तर तू शस्त्र धारण करणार नाहीस हं एकून की मुला मागून घेतले. पण एक महत् माय तू केळीच, पाहिजेस. मू माझ माथ्य कर तू सारख्य केवळ तर हे कौरवांचे असंख्य सैन्यच नव्हे देवासुर एक हुळलमाझाशी युद्धाला आले तरी मी त्यांना जिंकू शकेन माझी ही एकवी इच्छा पुणे कर, नाही म्हणू नकोस!

"सो तुम्ही हो इच्छा पुणे करायला तयार आहे!" असे बचन देऊन कुण्याने अर्जुनाला निरोप दिला

मग देशाचा राजा क्षत्र्य नकुलमहर्देवांचा भावा होता त्याला पांडवांनी पाळविलेला

एक अक्षोहितो वैश्य आणि आपले महाराष्टी पुत मूर्ताना शरीरार धेऊन मिथाला मग देशाचे प्रमत्ताळकार वाहत व रथ सवे विसावका मयतीवार होते

बाल्य पांडवांच्या भवतींना निघाला असल्याची गोष्ट हेराकडून कळल्यावर दुर्योधनाने आपल्या सौम्यांना पाठवून तेथे शस्त्र्य सत्तव्य पडाव टाकीत झाला तेच त्याच्या उत्तरप्याची उत्तम सोय करून दिली संघर्षावार्ते पवार करवून जेवणची उत्तम सोय केली आणि कामगुरुकांची पग मांय करीत त्यांच्याला प्रथम कार मुखाचा झाला ही सर्व व्यवस्था धर्मराजाने आपल्यासाठी केली आहे असे समजून तो म्हणाला- 'ही सर्व व्यवस्था ज्यांनी केली आहे त्यांना बोलवून घेऊन या ते मासताळ ते मी त्यांना देशार आहे "

शल्याभ्रंजारीच गुप्तपणे बसलेला दुर्योधन समोर येऊन उभा राहिला शल्याने त्याचा गणानिन मन्नार मन्ना विचारले- नाय र हवे आहे तुला? काय वाटेत ते प्रागून घे मी ते देण्याचे बंधन दतो."

दुर्योधन जणूच म्हणाला- "महागज मध्या सैन्याचे एक सैन्यापतिपर श्रवण स्वीकारावे " शल्य हाकार देत म्हणाला- 'दुर्योवता' आता तू प्रथम मन्तिनपूरका

आहे त्याच्या वळी माझी मी करे मी आहे त्याची भट घेऊन व त्याच्याजवळ व झालायेचे वाटे ते बोलून मी तुझ्याकडे येतो

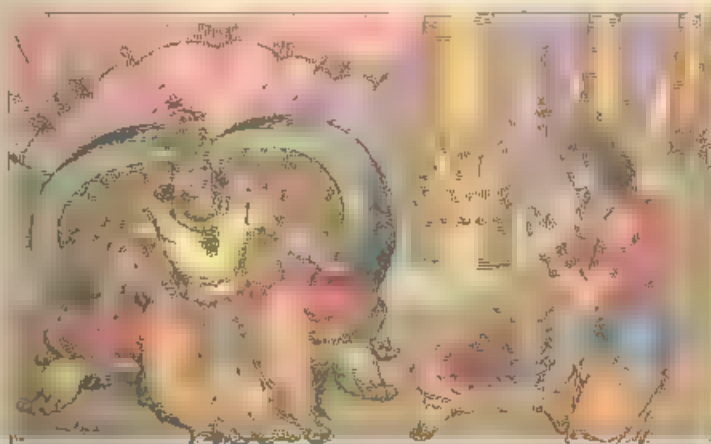
धर्मराजाला भटून खबर पावे महा- राज! आमचा विजय आपल्याच हातात आहे." दुर्योधन म्हणाला आणि शल्याचा निरोप घेऊन हस्तिनापूरला परत आला.

स्थानंतर पुरव जपल्यास्य मनरी पांड- वाच्या शिबिरात जाऊन पांडवांना भेटला धर्मराजाने त्याने सर्व प्रकारे आदराविध्य करून शल्य मधुलसहदेवांचा प्रभाने भेटला व जवळ बसायला सांगून धर्मराजाला म्हणाला- "ईश्वरकृपेने तुम्ही सर्व अरण्य- वास पूर्ण करून मुलक्य परत आयात.

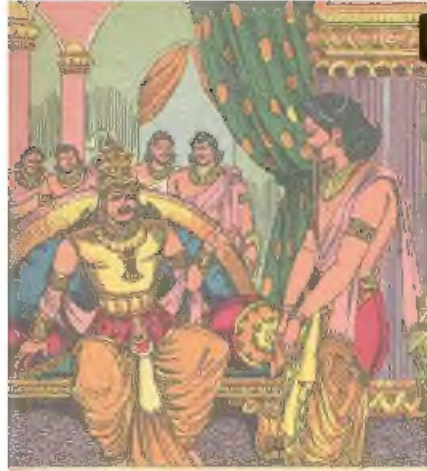
त्यांच्या त्या आजातवाशांचा काळ तुम्हाला कार कट्टात कानाबा लथलत राज्य घालवून जमनाद्वर देख नाही तर सुत मिळण १ आढे क ' कौरवांचा पराभव करून तू मुन्नी ह्यासोत तुला राज्यप्राप्ती हीईल तुम्हा सर्वांना सुखी वाहून मला परमानंद झाला '

नंतर सल्याने वाटेत दुर्योधनाची व त्याची कवी भेट जाली त्याने किली उत्तम प्रकारे त्याच्या आतिथ्याची व्यवस्था केली होती व दुर्योधनाला बसत देण्याचे कसे बघत छाने लागले हे देखील सांगितले

सर्व ऐकून घेऊन मुघिष्ठिर म्हणाला- "महाराज! माथण ठरविलेत त्यात काही वास पूर्ण करून मुलक्य परत आयात. गैर नाही बिच प्रसन्न करणाऱ्याची इच्छा

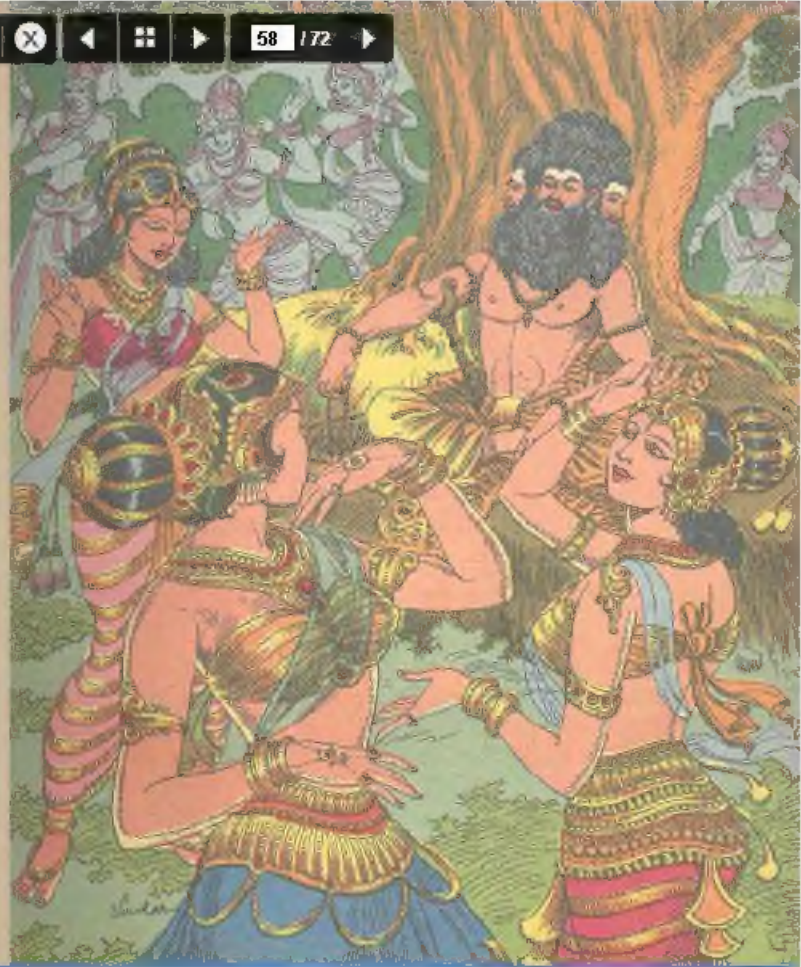
पूर्ण करण हे घोरांचे लक्षण आहे. तरी वष मास्वानर आपण असाच एक उपकार केला पाहिजे. आपण मुद्विचैत कृष्णा-सारखेच योग्य व चतुर आहात. कर्णार्जुनांचे युद्ध होईल त्या वेळी आपणास कर्णाला सारख्य करावे लागेल, यात मला घोडी देखील संका नाही. कारण अर्जुनाचे सारख्य कृष्ण कारण आहे. त्याच्या बरोबरीचे सारख्य करू वकणारा कीरवांच्या संन्यात आपणांशिवाय दुसरा कोणी नाही. कर्णाला सारख्य करीत असताना आपण अर्जुनाचे रक्षण करावे आणि कर्णाचा युद्धोत्साह भंग होईल असे काहीतरी करावे, एवढीच आपणांजवळ निवृत्ती आहे.”

इतकी कालजी करण्याचे वास्तविक काहीच कारण नाही. संधी मिळेल त्या वेळी दुष्ट कर्णाला कसा धडा शिकवायचा ते मी पाहून बघेन आणि अर्जुनाला विजय प्राप्ती मिळेल असाच दानेन.”

मुद्रिष्ठिराला व पांडवांना जे कष्ट सहन करावे लागले होते त्याविषयी महाभारताने दोन शब्द बोलून इंद्राला देखील दग्धच्युत झाल्यानंतर ज्या तऱ्हेचे करावे लागले होते त्याचे वर्णन करीत शल्य म्हणाला—

“मागे खट्ट प्रजापतीने इंद्राची वीर करून त्याला जिकण्याच्या हेतूने विश्वरूप नावाच्या एका राक्षसाची सृष्टी केली. विश्वरूपाला तीन डोकी होती. या त्रिशिर राक्षसाने इंद्राला जिकण्याचे ठरवून तपश्चर्या जवाबदी झाली तर इंद्रासन तो बळजबरीत वा भीतीने इंद्राने त्याची तपश्चर्या भंग करण्यासाठी एकीहून एक सुंदर अशा भयंकर पाठविल्या. परंतु विश्वरूपाला तपश्चर्या भंग झाली नाही.

तेव्हा इंद्राने स्वतः जाळून वध्या-दुषाचा प्रहार केला आणि विश्वरूपाला मार केले. म्हणून भीती उरली नाही. परंतु मोदकाचे काळानंतर इंद्रावर त्याहून मोठे एक संकट आले.

इंद्राने आपल्या मुलांचा वध केला या गोष्टीचा खूप प्रजापतीला भयंकर राग आला व त्याने वृत्रासुर नांवाच्या क्षाणखी एका राक्षसाची सृष्टी केली. क्षयकाळा-सारखा महाप्रतानी वृत्रासुर पित्याच्या आज्ञेने स्वर्गावर चालून गेला आणि त्याने इंद्राला मुंडासाठी आव्हान केले. त्याने इंद्राच्या अस्त्राची परी केली नाही व इंद्राला गिळून टाकले. परंतु वृत्रासुराला जांभई आल्याबरोबर इंद्र त्याच्या पोटातून बाहेर निघून आला आणि इंद्राची मदत करण्याचा निवार शोधून पळून गेला.

त्यानंतर इंद्र सर्व देवांना बरोबर घेऊन वैकुण्ठलोकां विष्णूकडे गेला आणि त्याच्यावर आलेल्या संकटातून मुक्तीचा उपाय सुचविण्यास विनंती केली.

विष्णु म्हणाला—“इंद्र! वृत्रासुराचा वध आतांच होणे शक्य नाही. प्रथम त्याच्याशी वध करून घे.” विष्णूने तसा सगळा दिव्यानंतर सप्तर्षी वृत्रासुराला पाऊन भेटले व म्हणाले—“वृत्रासुरा! तुला

शकणार नाहीत. तेव्हा दोघे संधी करून घ्या आणि तुलाच राज्य करा.”

वृत्रासुराने इंद्राची मैत्री करून नेतकी आणि त्याच्याशी प्रेमावराने बोलला व वागला. परंतु इंद्र वृत्रासुराला स्वर्गातून हुसकावून लावण्यासाठी व त्याचा वध करण्यासाठी संधी पाहू लागला. एकदा वृत्रासुर एकदा समुद्रकाठी हिंडायला गेला असताना इंद्राने त्याला गाठले व त्याच्यावर बळप्रहार करून त्याला ठार केले.

विश्वरूपाचा वध करून वृत्रासुराचा वध केल्यावर इंद्राला काटू लागले ही त्याने केलेली सर्व पापे त्याला पचली आणि कोणाचीही पर्वा न करता तो मनाला बाटेल तसा हिंडू फिरू लागला. इंद्रासम्ये आलेला हा बदल पाहून इंद्रपदाला आणखी कोणी योग्य आहे का महर्षी विचार करू लागले. त्यांनी महाराजाला भेटून इंद्रपदवी स्वीकारण्यास व त्रिलोकावर राज्य करण्यास विनंती केली.

शिवपुराण

[२१]

स्वायंभू मनुच्या काळातील ही गोष्ट आहे. लागोपाठ साठ वर्षे पाऊसच पडला नाही आणि कुष्काळामुळे हा-हाकार उडून गेला. माणसे पटापट मरू लागली आणि जिकडे पहावे तिकडे मेलेली जनावरे पडलेली दिसत. तेव्हा सृष्टीकर्त्या ब्रह्मदेवाने पुन्हा सृष्टी स्थिर करण्याचा मनाशी निश्चय केला.

मनुवंशात जन्मलेला रिपुंजय नांवाचा एक सद्गुण संपन्न असा क्षत्रिय वीर होता. ब्रह्मवैव त्याला म्हणाला—“बळा! मी तुला या सर्व जगाचा अधिपति नेमतो. तू दिवोदास ही उपाधि शारण करून या पृथ्वीवर राज्य कर. वासुकीची मुलगी अनंगमोहिनीशी तुझा विवाह होईल.”

ते ऐकून रिपुंजय ब्रह्मदेवाला म्हणाला—“आजोबा! मला एक वर आपण देत शकलात तर ही सर्व जगाबद्दारी मी जानंदाने शिरावर घेईन. भूलोकात पाताळ किंवा स्वर्गलोकातला कोणी येऊन राहता कामा नये!”

ब्रह्मदेवाने तो वर मान्य करून काशी विश्वदेवराजा ती गोष्ट कळविली. विश्वदेवराने रिपुंजयचा राज्याभिषेक करून दिला आणि कैलासलोकी निघून गेला. रिपुंजय ‘दिवोदास’ ही उपाधि वारण करून राज्य करू लागला. त्याने देव किंवा दानव कोणते पृथ्वीवर रहायला परवानगी नसल्याची वज्रंटी पिटविली.

वज्रंटी ऐकून देव काशीविश्वनाथाकडे आले. त्यांना शंकर म्हणाला—“ब्रह्मदेवाने

सला विचारूनच दिवोदासला बर दिला होता. आपण मंदार पर्वतावर जाऊन राहू या."

ब्रगात देवांचे नाव उरले नाही. दिवोदासने काशी येथे आपली राजधानी स्थापन करून आठ हजार वर्षे निर्विघ्न राज्य केले. शीव मत्तपर्यंत या पृथ्वीला जन्मभूमी मानून जे देव व दानव या पृथ्वीवर रहात होते ते दिवोदासच्या आज्ञेप्रमाणे रावू लागले.

अगदी अशक्य झाले तेव्हा देवांनी आपले गुरू बृहस्पती याला विचारले,—"गुरुवर्य! दिवोदासला राज्यभ्रष्ट करी करायलाच, हे सांगण्याची कृपा करावी!"

बृहस्पती म्हणाला,—"अनी, वायु व वरुण आपल्या पैकीच तर आहेत त्यांनी

पृथ्वीवरचे जीवन अस्तव्यस्त होऊन जाईल. प्रथम अग्नीने असहकार करावा."

काशीत कोठेच वृक्ष पेटलो नाही. दिवोदासच्या सूर्यप्रकाशाच्या मदतीने अंध मिळाले. दिवोदासच्या भोजनाची व्यवस्था झाली, परंतु प्रजा उपाशी होती. ती शोध ऐकून दिवोदास म्हणाला,—"हा गर्भ गोपळ देवांनी केलेला आहे. तुम्ही भिण्याचे भूदोष कारण नाही. मी तपोबलाने तुम्हांला जग्नी, वायु व वरुण यांचे प्राप्ती करून देतो." असे सांगून त्याने त्याप्रमाणे करून ही दाखविले. देवांच्या माना खाली झाल्या.

परंतु शंकराला काशी सोडून जावे लागले. याचे फार वाईट वाटत होते. दिवोदासाचे राज्य नष्ट व्हावे असे त्याला वाटू लागले त्याने चौसष्ट योगिनींना बोलाविले व म्हणाला,—"तुम्ही वेष पाळतून काशीला जा आणि तेथील दिक्यांचे पातितल भंग होईल व पुढ्यांची धर्मबुद्धी नष्ट होईल असे काही तरी करा. त्या शिवाय दिवोदास राज्यभ्रष्ट होणार नाही."

चौसष्ट योगिनींनी शंकराच्या आज्ञेप्रमाणे केले. परंतु शंकराने यागितले काम मान पूर्ण झाले नाही. तेव्हा शंकराने सूर्याला काशीला जाऊन दिवोदासला धर्मव्युत्त करण्यास सांगितले."

दिवोदासच्या हातून कोठे काही धर्मलोप होता आहे का फार बारकाईने पाहू लागला. दिवोदासाच्या हातूनच काय, त्याच्या प्रजेच्या हातून हो पापकार्य पडलेले सूर्याला दिसले नाही. काम पुरे झाल्याशिवाय आपले बरे वाटले नाही म्हणून सूर्य काशीलाच राहला.

त्यानंतर शंकराने ब्रह्मदेवाला पाठविले. म्हणाला,—"मी दिवोदासाचे पतन व्हावे या हेतूने चौसष्ट योगिनींना वरणि त्यानंतर सूर्याला पाठविले. काम पुरे न झाल्यामुळे सर्वच काशीला बडकून राहले आहेत. तेव्हा आतां तू जा."

ब्रह्मदेव वृद्ध ब्राह्मणाचे रूप घेऊन काशीला दिवोदासाच्या दरबारात गेला. त्याने राजाला आपीवर्त दिला व म्हणाला,—"आपली अनुज्ञा असेल तर यशकार्य सुरू करावे म्हणतो. परंतु काशीला विश्वेववरच नाही, म्हणून काशी नगराचा त्रास होत आहे शंकराचे आवाहन करणे बरोबर होईल."

दिवोदास काहीच बोलला नाही. ब्रह्मदेवाने वहा अवयवेष यज्ञ केले आणि शेवटी द्वार मानून काशी येथेच राहू लागला.

ब्रह्मदेवबुद्धी परत न आलेला पाहून शंकराने भूतगणांना पाठविले. परंतु ते ज्या

कामासाठी आले होते तेमके तेच काम विसरून गेले. त्यांच्यापैकी कधी नांवाच्या एका प्रमुखाने कपर्दीवर लिगाची प्रतिष्ठा केली आणि तेथेच राहू लागला.

द्विकाला मंदार पर्वतावर काशीला काय होत आहे, याचे वर्तमानच कळतेनाही झाले. योगिनी सूर्य, ब्रह्मदेव आपले स्मरण देखील नसे काय कोणासाठी राहिले नाही? भूतगण तेथेच कायमची बसली करून राहू लागले की काय? शंकराला फार काळजी वाटू लागली. तेव्हा त्याने वणपतीला बोलावून त्याला सांगायचे ते सर्व नीट समजावून सांगून काशीला पाठविले.

विष्णुदेव गणपती काशीला गेला आणि त्याने तेथे निरनिराळ्या प्रकारे उपद्रव सुरू केला. वुंढीमट्ट नांव घारण करून तो काशी नगरवासिवांना भविष्य सांगित हिडू लागला. काशी नगरावर फार मोठे संकट येणार अशी अफवा नगरावर पसरली. नंतर गणपती दिवोदासाच्या राजवाड्यात गेला. दिवोदासने त्याला आपल्या राज-पुरोहितात एक प्रमुख स्थान दिले.

रानाने एक दिवशी वुंढी मट्टाला बोलावून विचारले—“काशी नगरीत हे जे उपद्रव होऊ लागले आहेत त्याचे कारण काय?”

“महाराज, मला वाटते की आपण काही काळ काशी सोडून बाहेर कोठेतरी जाऊन राहणे श्रेयस्कर होईल. नंतर अठरा दिवसांनी उत्तरेकडून एक ब्राह्मण येईल व तो आपल्याला आपल्या हिता-हिताचा उपदेश करील.” वुंढीमट्ट म्हणाला.

त्यानंतर शंकराने विष्णूला काशी नगरीत पाठविले. किंशु बुद्धरूप घेऊन काशीला आला आणि काशीच्या नागरिकां-

कड लावला. अशा तऱ्हेने काशीवासिवांची वुंढि भट्ट झाली. त्यानंतर तो ब्राह्मण रूप घेऊन दिवोदासला जाऊन भेटला आणि त्याला जाशीवर्षद दिला. दिवोदासने त्याला विचारले—“हे ब्रह्मर्षी! देव मला व माझ्या प्रजेला नानाप्रकारे त्रास देत आहेत. अशा वृद्धापकाळ आला आहे. मला मोकळा मार्ग सांगा!”

“हे राजन्! काशी नगरीत छिम प्रतिष्ठा कर. तुला सदेह कैलासवास लागेल.” विष्णू म्हणाला.

त्याप्रमाणे दिवोदासने आपला मुलगा समरजय याला आपला बारस नेमून त्याचा राज्याभिषेक केला. नंतर एक मोठे देऊळ बांधून त्यात लिंग प्रतिष्ठा केली. त्याच्यासाठी कैलास लोकांतून विमान आले त्यांत वसून कैलास लोकी निघून गेला. सर्व देव पुन्हा काशीला येऊन राहू लागले. शंकर नवीन वसून पुन्हा काशीला आला आणि त्याच्या यत्नात शांती प्राप्त झाली.

१३१. “दुखी फाउंटेन”

हे निर्मळ ज्ञानाचे सरोवर रोम नगरात आहे. रोम नगर सोडून आपारे शक्ति घात एक मार्ग टाकले तर परत या सरोवरावर येऊन असा एक विश्वास आहे. या सरोवरात जुडी घाकर नाभी जमविणाऱ्या मुलांना हा विश्वास फार फावलाचा होतो. पाण्याच्या तळासा खोलावर ये खोबकाम येलेले आहे त्यात जडकदेव आपल्या रक्षात येऊन उकत घालचा आहे असे चिन्तित केले आहे.

